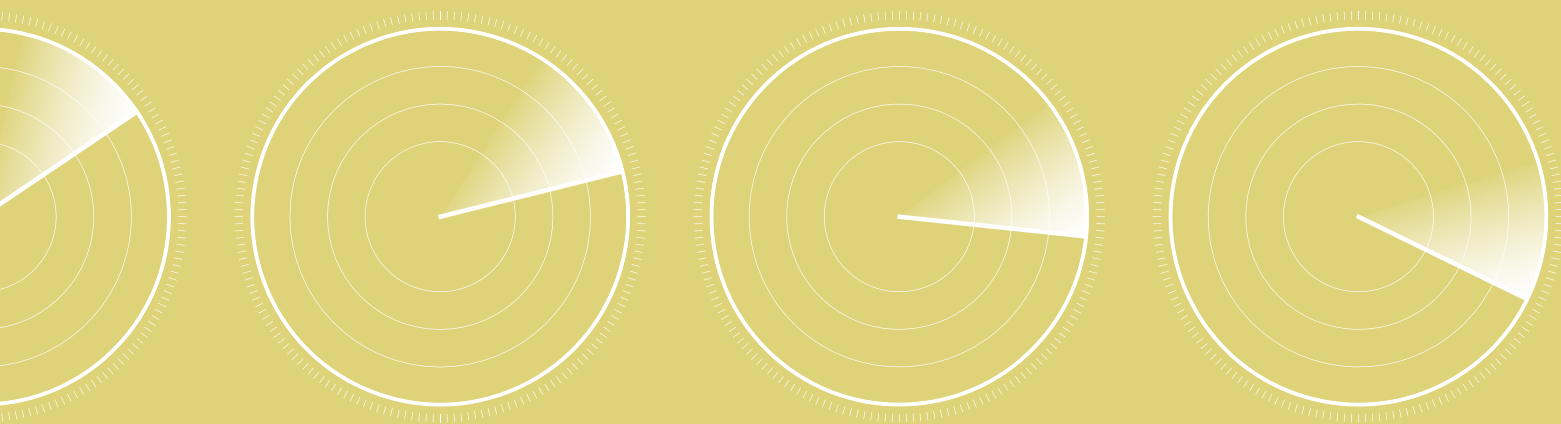

Etikkrådet

for Statens pensjonsfond utland

Årsmelding 2016

**Etikkrådet gir råd til Norges Bank
om observasjon og utelukkelse av selskaper
fra Statens pensjonsfond utland.**

etikkradet.no

Innhold

Lederens forord	5
Medlemmer av Etikkrådet og sekretariatet	6
Etikkrådets virksomhet	7
Observasjon	13
Etikkrådets arbeid under kriteriet for menneskerettigheter	14
Etikkrådets arbeid under kriteriene for alvorlig miljøskade, kull og klima	16
Etikkrådets vurdering av framtidig risiko i korrupsjonssaker	19
Naturressursutvinning i omstridte områder	24
Liste over utelukkede selskaper	28
Liste over selskaper under observasjon	29
Anbefalinger om utelukkelse og observasjon av selskaper	30
Offentliggjorte tilrådninger og observasjonsbrev	31
• San Leon Energy Plc.	32
• Kosmos Energy Ltd og Cairn Energy Plc.	33
• Duke Energy Corp., Duke Energy Carolinas LLC, Duke Energy Progress LLC og Progress Energy Inc.	34
• Singapore Technologies Engineering Ltd.	35
• Raytheon Co.	35
• Observasjonsbrev om PT Astra International Tbk.	36
Retningslinjer for observasjon og utelukkelse fra Statens pensjonsfond utland	38

Årsmelding

Lederens forord

Etikkrådet har hatt rekordhøy aktivitet i 2016, og jeg synes det er gledelig å erfare at dette ikke har ført til rekordmange utelukkelse. Vi har nemlig sett en tiltagende ambisjon fra bedriftenes side om å unngå å bli utelukket. Flere av dem har i løpet av dialogen med oss endret styringssystemer og forretningspraksis, eller de har forbedret etterlevelsen av egne retningslinjer. Dette har gjort at vi er blitt sikrere på at fremtidig etisk risiko, som er den vi skal vurdere, er redusert.

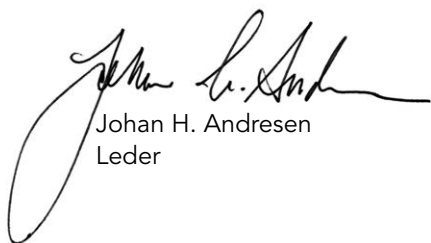
Det kriteriet vi har brukt mest ressurser på, er korrupsjon. Dette er hovedsakelig en konsekvens av de industristudier vi har foretatt. De fleste av disse prosessene er avsluttet, mens vi samtidig åpner opp en undersøkelse av farmasiindustrien. Vi har også brukt mye tid og ressurser på mulige menneskerettighetsbrudd i tekstilindustrien. Det har vært vanskeligere enn vi først antok å stadfeste hvilke normbrudd som er grove nok og eller systematiske nok til å føre til utelukkelse fra fondet. Vi finner mange eksempler på arbeidsforhold som ikke er i tråd med arbeidslivsstandarden det synes å være bred enighet om. Utfordringen for rådet har vært å trekke en grense for når slike arbeidsforhold er uakseptable.

Rådet har også sett på selskaper med virksomhet i Qatar der det har vært rapportert om arbeidsforhold som kan karakteriseres som tvangsarbeid. Mens arbeidsforholdene ser ut til å bedre seg på noen områder, har rådets undersøkelser avdekket en rekrutteringspraksis som kan sette arbeiderne i en tvangssituasjon ved at rekrutteringsfirmaer krever en avgift av arbeidssøkere, og at de gir uriktig informasjon om lønn og arbeidsforhold. Rådet mener at selskaper som i stor grad benytter migrantarbeidere, er ansvarlige for rekruttering foretatt på deres vegne.

Under klimakriteriet som er nytt i år, er vi kommet et godt stykke i å kartlegge industrier og aktører i disse med uakseptable utslipp. Innfasingen av kullkriteriet, som også er nytt, der Norges Bank på selvstendig grunnlag kan utelukke selskaper som baserer mer enn 30 pst. av sin virksomhet på termisk kull, har fungert godt og har dessuten frigitt kapasitet for Etikkrådet til de andre kriteriene. Samarbeidet med Norges Bank er godt og utvikles stadig.

Vår kommunikasjonsvirksomhet er naturlig nok begrenset, men i tillegg til tilrådingene forsøker vi i generelle termer å bidra til økt forståelse for vårt arbeid. Dette innebærer blant annet at selv om vi sier at vi kjenner til en sak, eller bekrefter at vi har tatt imot en henvendelse, betyr det ikke nødvendigvis at dette fører til en tilråding om utelukkelse. Utover dette forteller vi ikke om status eller fremdrift for enkeltsaker. Noen saker kan behandles rimelig raskt, mens andre kan ta flere år. Vi forstår at dette kan oppleves utfordrende for noen aktive parter, men slik må det nødvendigvis bli, gitt den normative effekten av en tilråding.

Fremover er jeg spesielt bekymret over at kombinasjonen av nye teknologiske muligheter og en endret sikkerhetssituasjon i verden kan få bedrifter til å produsere nye våpensystemer som kan falle inn under våpenkriteriet. Dette kan være både autonome våpen og en ny generasjon kjernevåpen. Denne utviklingen kan komme til å kreve ekstra årvåkenhet fra rådets side.

Johan H. Andresen
Leder

Medlemmer av Etikkrådet og sekretariatet

Etikkrådet

Johan H. Andresen (Etikkrådets leder)

Andresen har en MBA fra Rotterdam School of Management. Han eier og er styreleder i Ferd. Tidligere har han vært Product Manager i International Paper Co. i USA og partner i Tiedemanns- gruppen. Han har styreverv i SEB-Skandinaviske Enskilda Banken, NMI – Nordic Microfinance Initiative og Junior Achievement Europe.

Hans Christian Bugge (Etikkrådets nestleder)

Bugge er dr. juris fra Universitetet i Oslo. Han er nå professor emeritus ved Institutt for offentlig rett samme sted. Bugge arbeider med nasjonal og internasjonal miljørett. Tidligere har han vært embetsmann i Miljøverndepartementet og Finansdepartementet, direktør for Statens forurensningstilsyn, generalsekretær i Redd Barna og statssekretær i Departementet for utviklingshjelp.

Cecilie Hellestveit

Hellestveit er jurist (med doktorgrad i humanitærrett, og med internasjonale menneskerettigheter, internasjonal rett og selskapsrett som spesialfag) og Cand. M. Philol. (med hovedfagsstudier i midtøstenkunnskap og arabisk). Hun er nå seniorrådgiver ved International Law and Policy Institute i Oslo. Hellestveit har tidligere vært tilknyttet ulike forskningsinstitusjoner, herunder PRIO, SMR, NUPI og IKOS. Hellestveit har tidligere hatt verv i UNE og vært medlem av komiteer for medisinsk og helsefaglig forskningsetikk i Helse Sør-Øst. Hun er nestleder i styret i Flyktningerådet, og fast spaltist i Globalt-spalten i Dagens Næringsliv.

Arthur Sletteberg

Sletteberg er siviløkonom fra Norges Handelshøyskole og har en mastergrad fra Institut für Weltwirtschaft. Han er nå CEO i Nordic Microfinance Initiative, og har styreverv i Entra ASA, Arctic Securities AS og Satin Creditcare, en indisk mikrofinansinstitusjon. Sletteberg har tidligere vært konserndirektør i Ferd AS, finansdirektør i Oslo Pensjonsforsikring AS, investeringsdirektør i Storebrand Asset Management, assisterende banksjef i DNB Markets, samt konsulent i Norges Bank.

Guro Slettemark

Slettemark er jurist fra Universitetet i Oslo, med spesialisering fra Universitetet i Aix-Marseilles. Hun er nå generalsekretær i Transparency International Norge og medlem av Universitetsstyret i Oslo. Tidligere har Slettemark vært juridisk seniorrådgiver i Datatilsynet, styremedlem i Norsk Barnebok-institutt og politisk rådgiver for tidligere justisminister Odd Einar Dørum.

Sekretariatet

Rådet har et sekretariat som utreder og forbereder saker for rådet. Sekretariatet hadde per 31. desember 2016 følgende ansatte:

- Eli Lund, sekretariatsleder (Siviløkonom)
- Magnus Bain (Cand. jur.)
- Lone Dybdal (MPhil.)
- Erik Forberg (Cand. scient.)
- Pia Rudolfsson Goyer (Cand. jur.)
- Hilde Jervan (Cand. agric.)
- Irmela van der Bijl Mysen (Cand. jur.)
- Aslak Skancke (Sivilingeniør)

Etikkrådets virksomhet

Etikkrådet for Statens pensjonsfond utland er et uavhengig råd som gir anbefalinger til Norges Bank om å utelukke selskaper fra Statens pensjonsfond utland eller sette selskaper til observasjon. Rådet vurderer selskapers virksomhet på grunnlag av retningslinjer fastsatt av Finansdepartementet. Retningslinjene har både produktbaserte utelukkelseskriterier som for eksempel produksjon av tobakk eller noen våpentyper, og atferdsbaserte utelukkelseskriterier som for eksempel grov korrupsjon, menneskerettighetsbrudd og miljøskade. Rådet har fem medlemmer og et sekretariat på åtte personer. Alle Etikkrådets anbefalinger offentliggjøres på rådets nettside så snart Norges Bank har offentliggjort sin beslutning.

Oversikt over virksomheten i 2016

Finansdepartementet fastsatte med virkning fra januar 2016 et nytt atferdskriterium slik at selskaper kan utelukkes hvis deres virksomhet i uakseptabel grad fører til utslipp av klimagasser. Etikkrådet er godt i gang med arbeidet og har så langt innhentet data for klimagassutslipp for selskaper som produserer noen typer olje, sement og stål.

For de øvrige atferdskriteriene identifiseres selskaper ved porteføljeovervåking, systematiske gjennomganger av problemområder og eksterne henvendelser. Et konsulentfirma søker daglig i mange nyhetskilder på flere språk etter relevante oppslag om selskaper i porteføljen. Rådet får kvartalsvise rapporter fra konsulenten og undersøker de selskapene der det synes å være stor risiko for framtidige normbrudd. Gjennomganger av problemområder følger gjerne en langsiktig plan basert på risikoen for brudd på retningslinjene. I 2016 har Etikkrådet dessuten fått flere henvendelser fra organisasjoner som har bedt rådet om å ta et selskap eller en problemstilling opp til vurdering.

Etikkrådet vurderer selskaper uavhengig av selskapenes størrelse, fondets eierandeler og selskapenes hjemland. Rådet gjør ikke en samlet vurdering av et selskaps virksomhet, men vurderer risikoen for

framtidige alvorlige normbrudd med utgangspunkt i konkrete hendelser. Store selskaper kan bli utelukket på grunnlag av en ganske liten del av sin virksomhet, mens det samme normbruddet kan utgjøre en stor del av virksomheten for et lite selskap. Rådet behandler så langt det er mulig like normbrudd likt. I 2016 ga rådet anbefalinger til banken om selskaper der fondet hadde investert fra 140 mill. kroner til 7 mrd. kroner.

Finansdepartementet fastsatte med virkning fra februar 2016 et nytt produktkriterium der gruve-selskaper eller kraftselskaper som har 30 pst. eller mer av sin virksomhet knyttet til termisk kull, kan utelukkes fra fondet. For dette kriteriet kan Norges Bank utelukke selskaper uten tilrådning fra Etikkrådet. Så langt har Norges Bank utelukket 59 selskaper etter kullkriteriet og satt 11 til observasjon.

For de øvrige produktkriteriene skal Etikkrådet ha oversikt over alle selskaper i fondet som kan ha virksomhet i strid med utelukkelseskriteriene. Et konsulentfirma kartlegger selskaper som har virksomhet i strid med kriteriene, og avgir hvert kvartal en rapport til rådet. Rapporten inkluderer også relevant ny informasjon om selskaper som allerede er utelukket fra fondet. Rådet undersøker alle aktuelle selskaper nærmere.

Etikkrådet innhenter informasjon fra blant annet forskningsmiljøer, internasjonale, regionale og nasjonale organisasjoner og setter ofte ut konsulentoppdrag for å undersøke indikasjoner på brudd på retningslinjene. Selskapene i porteføljen er også selv viktige informasjonskilder. Det er ofte inngående dialog med selskapene i løpet av vurderingsprosessen.

utelukket i løpet av året, og ett tatt inn igjen. Flere av anbefalingene gjelder selskaper som er utelukket for det samme forholdet. For eksempel ble Kosmos Energy og Cairn Energy begge utelukket som følge av oljeleting utenfor Vest-Sahara som selskapene driver gjennom et *joint venture*-foretak. Selskapene som har blitt utelukket siden forrige årsmelding, er omtalt på side 30.

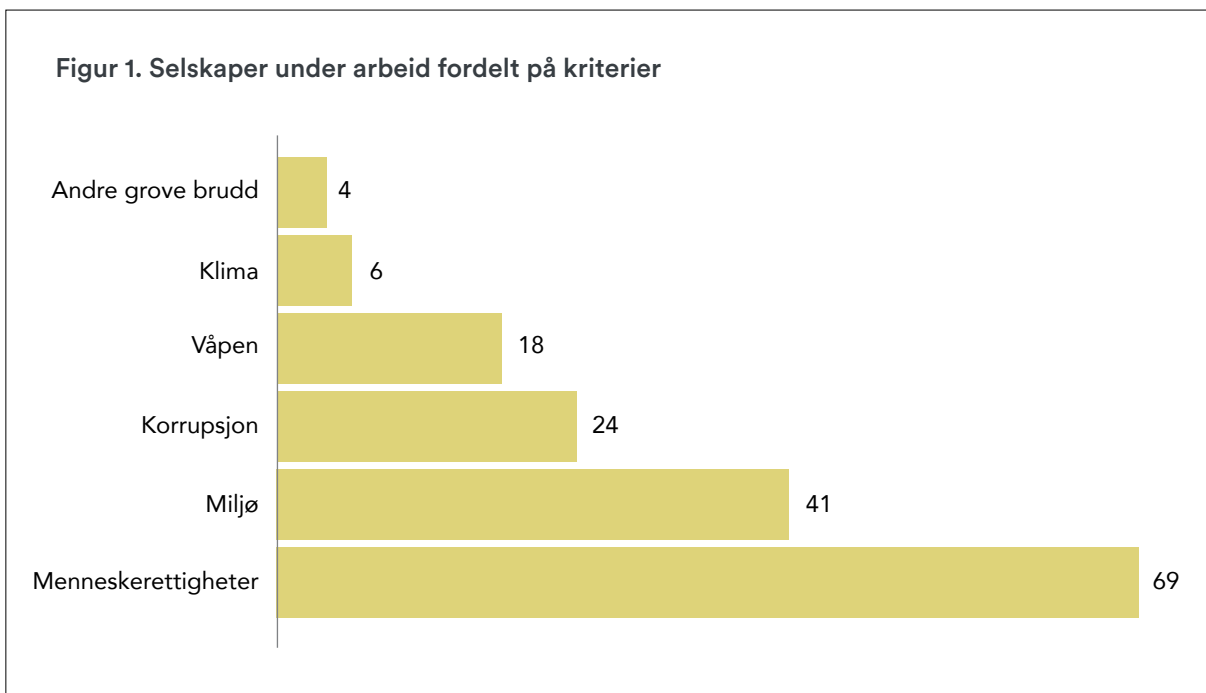
Etikkrådet ga ni anbefalinger til Norges Bank i 2016 som omhandlet i alt 11 selskaper. Fem selskaper ble

Tabell 1. Oversikt over Etikkrådets virksomhet

År	2014	2015	2016
Aksjeselskaper i SPU ved årets slutt (ca.)	9 000	9050	9000
Totalt antall ekskluderte selskaper etter tilrådning fra Etikkrådet ved utgangen av året	60	64	66*
Selskaper på observasjonsliste etter tilrådning fra Etikkrådet	1	1	2
Avgitte tilrådninger	12	8	9
Selskaper utelukket i løpet av året	3	4	5
Selskaper tatt inn igjen i løpet av året	3	0	1
Selskaper rådet har kontaktet	39	42	86
Selskaper rådet har møtt	18	11	22
Nye saker som rådet har tatt stilling til	30	69	64
Totalt antall selskaper under arbeid i løpet av året	150	184	162
Totalt antall selskapsutredninger som ble avsluttet i løpet av året	85	73	53
Rådsmøter	9	11	12
Ansatte i sekretariatet	8	8	8
Budsjett (mill.)	13,5	14,8	15,9

Tabellen oppsummerer omfanget av Etikkrådets undersøkelser av selskaper i 2016 sammenliknet med 2014 og 2015. Merk at utelukkelse Norges Bank har besluttet uten tilrådning fra Etikkrådet under kullkriteriet, ikke er inkludert i tabellen.

* Ikke-børsnoterte datterselskaper telles fra 2016 ikke med i antallet utelukkede selskaper.

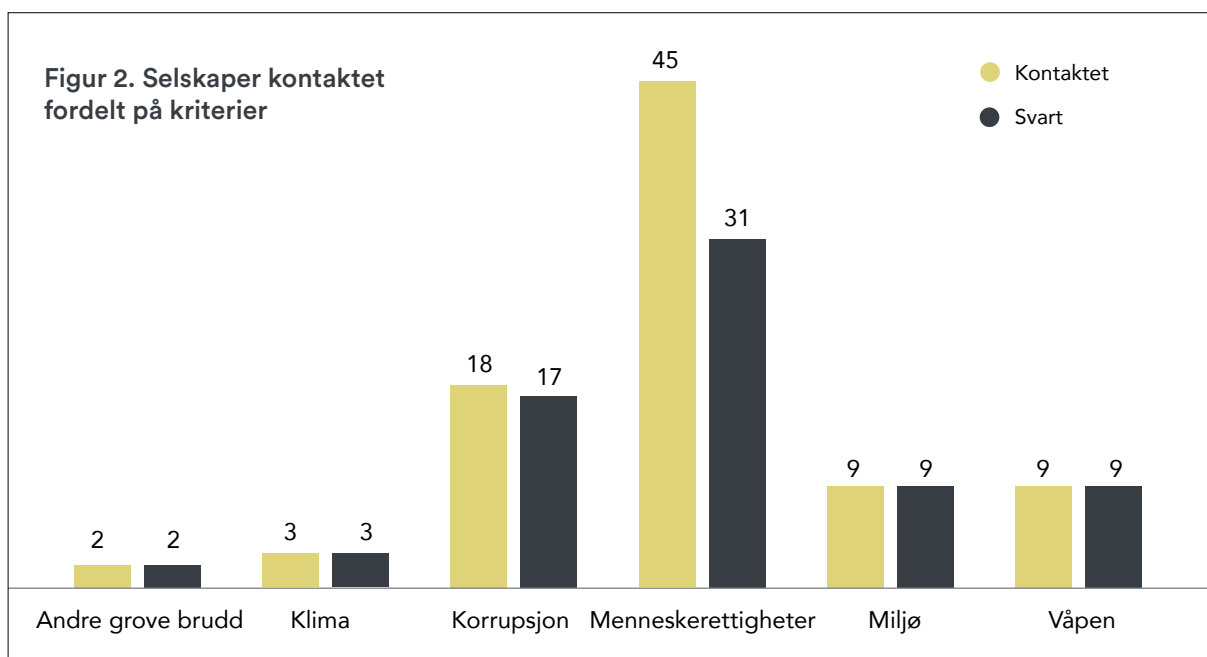
Figuren viser hvilke utelukkelseskriterier selskapene Etikkrådet arbeidet med i 2016, ble vurdert opp mot.

I løpet av året arbeidet Etikkrådet med til sammen 162 selskaper. Av disse var 64 selskaper nye i 2016, mens 53 ble ferdig utredet.

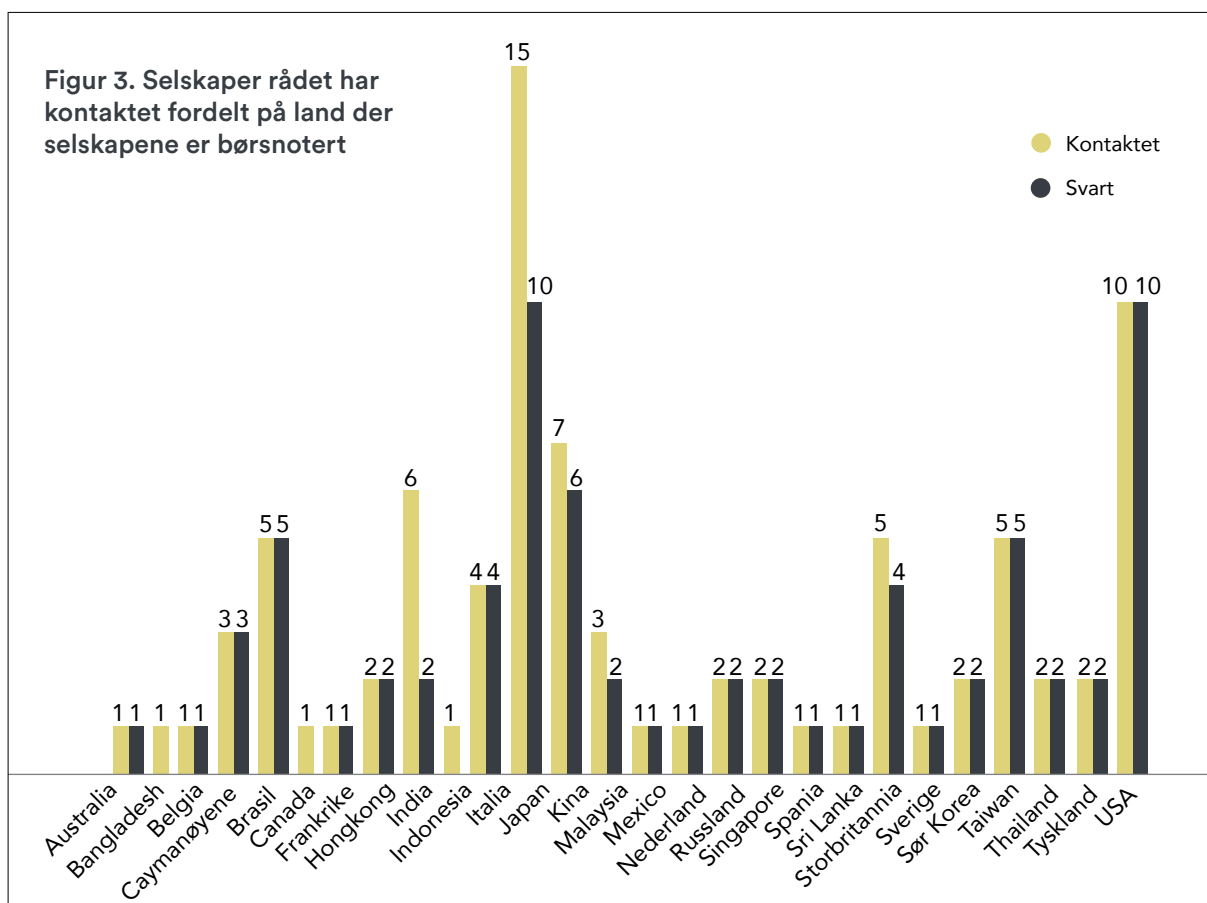
De fleste av sakene under arbeid i 2016 gjelder brudd på menneskerettighetene. Dette skyldes at Etikkrådet var i startfasen av flere bredt anlagte undersøkelser av arbeidstakerrettigheter der rådet kontaktet mange selskaper. Utgangspunktet for slike undersøkelser er ikke informasjon om konkrete normbrudd i selskapene som undersøkes, men risikoen for normbrudd ved virksomheten. Etter hvert som undersøkelsene går framover, vil en stå igjen med et fåtall selskaper der rådet finner grove eller systematisk normbrudd slik at selskapene bør utelukkes fra fondet.

Kontakt med selskaper i 2016

I 2016 var Etikkrådet i kontakt med 86 selskaper og møtte 22 av dem. Rådet kontakter selskaper som det etter innledende undersøkelser vil vurdere nærmere. Først skriver rådet et brev til selskapene med spørsmål og ber om dokumentasjon som kan gi grunnlag for å vurdere selskapets virksomhet, for eksempel utslippsdata, informasjon om arbeidsforhold eller om selskapers antikorrupsjonssystemer. Senere kan det være aktuelt å møte representanter for selskapene, og selskapene får også alltid kommentere grunnlaget for utelukkelse før rådet gir sin anbefaling til Norges Bank. Rådets anbefalinger er ganske omfattende blant annet for å gi selskapene innsikt i faktagrunnlaget rådet bygger på, og mulighet for å imøtegå påstander.

Figuren viser hvor mange selskaper Etikkrådet har vært i kontakt med i 2016, hvilke kriterier for utelukkelse disse selskapene vurderes under, og hvor mange av selskapene som har svart på rådets spørsmål. Som i fjor har flest selskaper blitt kontaktet i forbindelse med undersøkelser av arbeidsforhold. Av disse har nær 40 selskaper tekstilproduksjon i Sørøst-Asia.

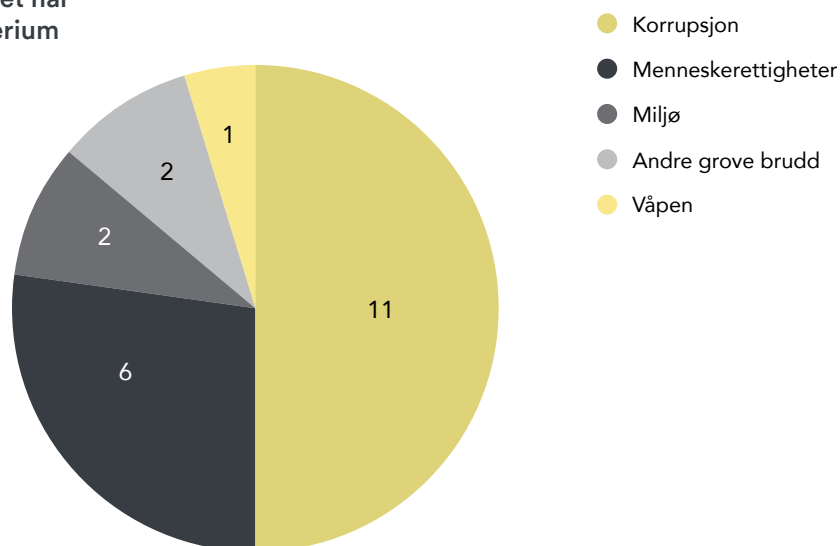

Figuren viser hvor selskapene som Etikkrådet har vært i kontakt med i 2016, er børsnotert, og om de har besvart rådets spørsmål. Det er relativt stor geografisk spredning på selskapene rådet har kontaktet, men hovedtyngden ligger i Asia. Dette skyldes undersøkelsen av arbeidsforhold i tekstilindustrien. Foreløpig har rådet kontaktet selskaper som produserer tekstiler i Kambodsja, Vietnam, India og Bangladesh, og der er det en overvekt av asiatiske selskaper.

Over 80 prosent av selskapene Etikkrådet kontaktet i 2016, besvarte henvendelsen. Dette er flere enn tidligere år og kan skyldes at rådet hadde kommet ganske langt i vurderingen av en rekke selskaper. De aller fleste selskaper benytter anledningen til å kommentere utkast til anbefaling om utelukkelse eller observasjon, men det er færre som besvarer spørsmål av mer generell karakter fra rådet. Rådet legger vekt på informasjon fra selskaper, og anser det som en risikofaktor om selskaper ikke bidrar med konkret og etterprøvbart informasjon om virksomheten.

Som i 2015 har de fleste av Etikkrådets møter med selskaper i 2016 dreid seg om korrupsjon. Selskapers systemer for å avdekke og forebygge korrupsjon er sentrale for rådets vurdering av den framtidige korrupsjonsrisikoen. Gjennom møter med selskaper forsøker rådet å vurdere om slike systemer ikke bare er etablert formelt, men også etterleves i praksis.

Figur 4. Selskaper rådet har møtt under hvert kriterium

Figuren viser at Etikkrådet i 2016 møtte 22 selskaper. Her regnes både fysiske møter, videokonferanser og telefonkonferanser. Formålet med møter er å få informasjon som gjør det mulig for Etikkrådet å avgjøre om det er grunnlag for å utelukke et selskap. I vurderingen av framtidig risiko, som er temaet for rådets vurdering, legger rådet både vekt på tidligere normbrudd, og på selskapenes håndtering av en situasjon som har oppstått, og tiltak for å hindre nye normbrudd.

Et selskap blir ikke utelukket for en bestemt tidsperiode, men kan tas tilbake i fondet så snart grunnlaget for utelukkelse faller bort. Etikkrådet gjør årlig enkle undersøker av alle utelukkede selskaper ved å sjekke om de fortsatt driver virksomheten som førte til utelukkelse, eller om virksomheten er vesentlig endret. For noen selskaper gjøres grundigere undersøkelser for eksempel hvis selskapene ber om det, eller hvis

det er indikasjoner på vesentlige endringer. Hvis et selskap har gjennomført tiltak som har ført til tilstrekkelige forbedringer i forholdene utelukkelsen er basert på, avgir Etikkrådet en tilrådning om å oppheve utelukkelsen. Forbedringene må kunne observeres i praksis og ikke bare i selskapets strategier eller planer.

Etikkrådet undersøker også om det er andre forhold enn den opprinnelige utelukkelsesgrunnen som tilsier at et selskap skal forbli utelukket fra fondet. Rådet avgir vanligvis ikke en ny tilrådning dersom det opprinnelige grunnlaget for utelukkelse opphører, men det likevel er grunnlag for å utelukke selskapet under det samme utelukkelseskriteriet. Bare hvis det nye utelukkelsesgrunnlaget er svært forskjellig fra det opprinnelige, avgir rådet ny tilrådning. Selskap som har gitt Etikkrådet informasjon, vil når vurderingsprosessen er avsluttet, bli informert om utfallet. I 2016 gjorde rådet en særlig grundig vurdering av Vedanta Resources som har vært utelukket siden 2007, men kom til at grunnlaget for utelukkelse fortsatt var til stede.

Pågående og nye utredninger

Etikkrådet har begynt et bredt anlagt arbeid for å identifisere selskaper som kan ha virksomhet i strid med klimakriteriet, og vil bruke mye ressurser på dette arbeidet også i 2017. Dette er nærmere omtalt på side 16.

Siden 2010 har Etikkrådet systematisk gjennomgått fondets investeringer i noen typer virksomhet som kan forårsake alvorlig miljøskade. Med unntak av særlig miljøskadelig fiske er rådet nå i ferd med å avslutte arbeidet etter planen fra 2010. Rådet følger likevel med på om selskaper i fondet begynner med virksomhet som tidligere har ført til utelukkelse, som f. eks. etablering av plantaser i regnskog eller elvedeponering av gruveavfall. Rådet tar også løpende stilling til selskaper som fanges opp gjennom porteføljeovervåkingen.

I 2013 kartla rådet noen bransjer og selskaper som var særlig utsatte for tvangsarbeid, og denne kartleggingen har vært et utgangspunkt for rådets systematiske gjennomganger på menneskerettsområdet. Arbeidet med tekstilproduksjon i noen asiatiske land og selskaper som har bygge- og anleggsvirksomhet i Gulfstatene, har sitt utspring i denne kartleggingen. Disse utredningene fortsetter i 2017. Dette er nærmere omtalt på side 14.

Tidligere utelukkelse gjør at Etikkrådet lettere fanger opp nye, liknende saker. Hvis ytterligere selskaper for eksempel starter produksjon av hybride frø i India, vil rådet undersøke om også disse selskapene kan knyttes til barnearbeid, siden rådet fra før er kjent med at barnearbeid er utbredt i slik virksomhet. Rådet følger også fortsatt med på områder der okkupasjonsrettens regelverk kan komme til anvendelse, og på selskaper som driver naturressursutvinning i omstridte områder.

Etikkrådet vil også se nærmere på rederier som har solgt båter til opphugging i Bangladesh, India og Pakistan. Båtene strandsettes og hugges opp på stedet ved manuelt arbeid. Dette kan være problematisk både ut fra menneskerettighetskriteriet og miljøkriteriet. Videre har rådet fått opplysninger om at enkelte selskaper i fondet er beskyldt for å bruke arbeidskraft fra Nord-Korea utleid fra nordkoreanske myndigheter. Rådet vil undersøke disse forholdene i 2017.

Etikkrådet arbeider med korrupsjonssaker utfra en risikotilnærming der rådet gjennomgår selskaper i land og sektorer som ifølge internasjonale rangeringer er særlig korrupsjonsutsatte. I 2016 har rådet konsentrert seg om olje- og gasssektoren, forsvarsindustrien og telekommunikasjonsindustrien. Rådet tar sikte på å starte en gjennomgang av legemiddelindustrien i 2017. Vurdering av korrupsjonsrisiko er nærmere omtalt på side 19.

Observasjon

Et selskap kan settes til observasjon der det er tvil om vilkårene for utelukkelse er oppfylt, om utviklingen framover i tid eller der det av andre årsaker finnes hensiktsmessig. Varigheten av observasjonen avgjøres i hvert enkelt tilfelle. Etikkrådet kan når som helst i observasjonsperioden anbefale å utelukke selskapet eller å ta selskapet av observasjonslisten.

Når et selskap er satt til observasjon, gir det et signal om at det skal lite til for at Etikkrådet vil anbefale å utelukke selskapet fra fondet. Rådet vil følge nøye med på utviklingen av selskapets virksomhet. Dersom det avdekkes nye tilfeller av normbrudd, eller dersom selskapet ikke kan vise til at det gjennomfører tiltak som effektivt reduserer den framtidige risikoen for normbrudd, vil vilkåret for å anbefale utelukkelse av selskapet fra SPU kunne være oppfylt. Etikkrådet mener at det er selskapet som må godtgjøre at det arbeider systematisk for å forhindre normbrudd som kan føre til utelukkelse fra fondet.

I observasjonsperioden avgir Etikkrådet en årlig vurdering av selskapet til Norges Bank. Rådet innhenter informasjon fra åpne kilder, og i noen tilfeller også gjennom konsulentundersøkelser. Denne informasjonen er et utgangspunkt for diskusjonen Etikkrådet har med selskapene. Et utkast til rapporten til Norges Bank sendes også til selskapene for merknader.

For øyeblikket står to selskaper til observasjon. I 2016 har Etikkrådet avgitt ytterligere to tilrådninger om observasjon som foreløpig ikke er avgjort av Norges Bank.

Etikkrådets arbeid under kriteriet for menneskerettigheter

I retningslinjenes § 3 heter det: «Observasjon eller utelukkelse kan besluttes for selskaper der det er en uakseptabel risiko for at selskapet medvirker til eller selv er ansvarlig for grove eller systematiske menneskerettsbrudd...»

I vurderingen av hva som utgjør brudd på menneskerettighetskriteriet i de etiske retningslinjene, baserer rådet seg på internasjonalt anerkjente konvensjoner og autoritative tolkninger av disse. Rådet har i 2016 arbeidet med mange ulike problemstillinger under dette kriteriet, men hovedaktiviteten har vært undersøkelsene i tekstilindustrien i Sørøst-Asia og selskaper i bygningsindustrien og servicenæringen i Qatar.

Fondet er investert i et stort antall tekstilselskaper, fra spinnerier til store merkevareselskaper, i mange forskjellige land. Etikkrådets arbeid er rettet mot selskaper som har egen produksjon av tekstiler. Ut i fra Etikkrådets mandat vil en kjøpers medvirkning til menneskerettighetsbrudd kunne være et komplisert spørsmål. Det er derimot ingen tvil om at et selskap har ansvar for slike brudd når de skjer i egen virksomhet. Rådet mener derfor også at terskelen for hva som kan aksepteres av normbrudd i selskapets egen virksomhet, må være lavere enn når et selskap kan kobles til andres normbrudd. Som arbeidsgiver har et selskap et selvstendig ansvar for sine ansatte og for å hindre at deres rettigheter krenkes.

Av de rundt 500 selskapene i fondet som hører til tekstilbransjen, er det over 100 som driver egne produksjonsanlegg. På bakgrunn av dette er ca 30 selskaper med egen produksjon og med virksomhet i land der det er rapportert om svært dårlige arbeidsforhold i tekstilfabrikkene valgt ut for nærmere undersøkelser. Fra sommeren 2015 og til og med 2016 er det gjennomført undersøkelser ved 12 fabrikker i Kambodsja og Vietnam, og det pågår ytterligere undersøkelser av flere.

Undersøkelsene av arbeidsforholdene ved fabrikkene gjennomføres av konsulenter, blant annet gjennom intervjuer med arbeidere, og det er også foretatt enkelte fabrikkinspeksjoner. Undersøkelsene har vist at arbeidsforholdene ved fabrikkene generelt er dårlige. Tvungen overtid, ulovlige lønnstrekk, diskriminering og trakassering av arbeiderne er ikke uvanlig. I enkelte fabrikker er det indikasjoner på helseskadelige arbeidsforhold som følge av høye støvkonsentrasjoner, støy, kjemikalier og varme. I flere av selskapene har fabrikkledelsen gjennomført tiltak for å forhindre at arbeiderne organiserer seg. Det er i svært liten

grad funnet barnearbeid, men i noen fabrikker arbeider ungdom under 18 år uten at det blir tatt hensyn til deres særskilte behov for beskyttelse.

På bakgrunn av undersøkelsene har så langt rundt 10 selskaper fått tilsendt utkast til tilrådning om utelukkelse. Flere av selskapene har etter dette tatt kontakt med rådet og satt i gang tiltak for å bedre arbeidsforholdene. Det er en stor utfordring både å vurdere terskelen for hva som utgjør grove eller systematiske menneskerettighetsbrudd i tekstilindustrien og framtidig risiko. Rådet har tidligere lagt til grunn at det kan være tilstrekkelig med noen få menneskerettighetsbrudd hvis de er grove, mens bruddene ikke behøver å være like grove hvis de er systematiske. Systematiske normbrudd indikerer et handlingsmønster fra selskapets side der normbrudd er et normalt element i selskapets virksomhet. I en slik situasjon vil det neppe være tilstrekkelig at selskapet retter opp de normbruddene som er avdekket, med mindre selskapet også kan godtgjøre at det har ledelsessystemer på plass og har innført tiltak som vil bidra til en permanent bedring av arbeidsforholdene – med andre ord som reduserer den fremtidige risikoen for at selskapet blir ansvarlig for normbrudd.

Etikkrådet vil fortsette arbeidet med tekstilprodusentene i 2017 og utvide undersøkelsen til også å omfatte selskaper med virksomhet i India og Bangladesh.

Etikkrådet har i 2016 også undersøkt selskaper i bygningsindustrien og servicenæringen i Qatar. Arbeiderne i disse industriene i Gulfstatene er nesten alltid migranter fra blant annet Nepal, Bangladesh, India eller Pakistan. Noen arbeidere ser ut til å være utsatt for tvangsarbeid for eksempel ved at de må sette seg i gjeld for å betale rekrutteringsavgifter. I rekrutteringen blir arbeiderne dessuten ofte villedet om arbeidsforhold og lønn. De kommer dermed i et sterkt avhengighetsforhold til sin arbeidsgiver. Arbeiderne har som regel lite kunnskap om hvilke rettigheter de har. Rådet har identifisert flere selskaper i fondet der risikoen for medvirkning til menneskerettighetsbrudd er særlig stor. Det er gjennomført undersøkelser av fem selskaper så langt. Etikkrådet vil fortsette arbeidet med å identifisere og utrede selskaper i Gulfstatene i 2017.

Etikkrådets arbeid under kriteriene for alvorlig miljøskade, kull og klima

Alvorlig miljøskade har vært ett av kriteriene som Etikkrådet har arbeidet med siden oppstarten. Kriteriene for kull og klima ble innført i 2016.

Miljøkriteriet

I de etiske retningslinjenes § 3 heter det: «Observasjon eller utelukkelse kan besluttes for selskaper der det er en uakseptabel risiko for at selskapet medvirker til eller selv er ansvarlig for alvorlig miljøskade».

Siden arbeidet med virksomhet knyttet til *ulovlig hogst og annen særlig ødeleggende hogst startet*, har rådet avgitt 10 tilrådninger om utelukkelse og én tilrådning om observasjon av selskaper. Rådet er fortsatt i dialog med enkelte plantasjeselskaper, og dialogen vil fortsette i 2017.

Etikkrådet har gjennom flere år vurdert hvorvidt selskaper i SPU har virksomhet som kan skade *særlig verdifulle verneområder*. Truslene mot verneområder er særlig knyttet til ressursutvinning og bygging av infrastruktur. Så langt er tre tilrådninger avgitt. I 2016 har flere selskaper knyttet til verdensarvområder i Asia, Afrika og Sør-Amerika vært vurdert. For noen av disse er utredningen avsluttet fordi virksomheten ikke synes å innebære en uakseptabel risiko for forringelse av verneverdiene i verdensarvområdet, mens andre selskaper i løpet av året er gått ut av fondets portefølje. Rådets erfaring med dette arbeidet er at få selskaper i fondet har virksomhet som kan true slike områder. Rådet vil imidlertid fortsatt undersøke selskaper dersom dette bildet endrer seg.

Rådet har videreført sitt arbeid med selskaper involvert i *ulovlig fiske og annen særlig miljøskadelig fiskerivirksomhet*. Rådet har særlig sett på i hvilken grad selskaper er involvert i ulovlig, urapportert eller uregulert fiske (UUU-fiske) og i hvilken utstrekning det drives fangst på globalt truede arter. Dette omfatter både selskaper som selv driver fiske, og selskaper som kjøper inn sjømat fra underleverandører. Ett fiskeriselskap er hittil anbefalt utelukket. Rådet har i 2016 gjort nærmere undersøkelser og vært i dialog med fire fiskeri- og sjømatelskaper. For to av disse ser dialogen ut til å ha bidratt til endringer i selskapets prosedyrer og tiltak som tilsier at den fremtidige risikoen for delaktighet i UUU-fiske kan være redusert. Flere

selskaper gir lite informasjon til rådet, og da vil grunnlaget for å vurdere selskapet ofte være begrenset. Manglende gjennomsliktighet i selskapets virksomhet kan være en indikasjon på at et selskap medvirker til alvorlig miljøskade.

Klimakriteriet

Klimakriteriet er et atferdskriterium og lyder: «*Observasjon eller utelukkelse kan besluttes for selskaper der det er en uakseptabel risiko for at selskapet medvirker til eller selv er ansvarlig for handlinger eller unnlatelser som på et aggregert selskapsnivå i uakseptabel grad fører til utslipp av klimagasser.*»

Teksten i klimakriteriet er relativt generell. Det finnes ikke, i motsetning til for de fleste andre kriteriene, noe regelverk, avtaler eller internasjonalt aksepterte normer for hva som er akseptabelt. Samtidig sier forarbeidene og stortingsmeldingen at tolkningen skal utvikles over tid. Etikkrådet har derfor vært bevisst at arbeidet rådet nå gjør på dette området, i noen grad kan være normdannende. Det har av den grunn vært nødvendig å bruke noe tid på å sikre at tolkningene som legges til grunn, kan brukes på tvers av bransjer og selskaper.

Det er en utfordring for arbeidet at de mest relevante dataene, som selskapenes utslipp av klimagasser, i liten grad er tilgjengelig på selskapsnivå. Etikkrådet mener derfor at det vil være nødvendig å basere vurderingene på både utslippstall der de finnes, men også på andre indikasjoner, som teknologi- og råvarevalg og på selskapenes planer. Det vil være uheldig om Etikkrådets praksis bare rammer selskap som frivillig rapporterer sine utslipp.

Selv der det finnes utslippstall, vil det i mer sammensatt industri være krevende å sammenlikne selskap. Etikkrådet legger allikevel til grunn at selskap som har store absolutte utslipp og som i tillegg har spesifikke utslipp som er mye høyere enn bransjegjennomsnittet, kan vurderes for utelukkelse. Om selskapet har høye utslipp og ikke

har relevante planer for å redusere disse, vil dette kunne ha betydning for rådets vurdering. I 2016 har Etikkrådet begynt utredning av olje-, stål- og sementproduksjon der utslippene er store og der de spesifikke utslippene varierer mye mellom selskapene.

Kullkriteriet

Kullkriteriet er et produktkriterium, og lyder: *«Observasjon eller utelukkelse kan besluttet for gruveselskaper og kraftprodusenter som selv eller konsolidert med enheter de kontrollerer, får 30 prosent eller mer av sine inntekter fra termisk kull, eller baserer 30 prosent eller mer av sin virksomhet på termisk kull.»* I tillegg skal det legges vekt på selskapenes planer som vil redusere avhengigheten av kull. Kriteriet omfatter ikke selskapers grønne obligasjoner.

Ansvar for å identifisere selskap i SPU som kommer inn under kullkriteriet, er delt mellom Norges Bank og Etikkrådet. Norges Bank har igangsatt et arbeid med en systematisk gjennomgang av porteføljen. Banken har så langt utelukket 59 selskaper og satt 11 selskaper til observasjon og har varslet at det kommer ytterligere en runde med utelukkelse før den nåværende porteføljen er vurdert. For å unngå dobbeltarbeid har Etikkrådet foreløpig ikke arbeidet med kullkriteriet.

Etikkrådets vurdering av framtidig risiko i korrupsjonssaker

I retningslinjenes § 3 heter det: «Observasjon eller utelukkelse kan besluttes for selskaper der det er en uakseptabel risiko for at selskapet medvirker til eller selv er ansvarlig for grov korrupsjon.» Rådet vurderer både aktiv og passiv korrupsjon under korrupsjonskriteriet.

Siden 2013 har Etikkrådet ikke bare vurdert selskaper når omfattende korrupsjonsbeskyldninger fanges opp gjennom nyhetsovervåkingen, men også gjennomgått selskaper i land og sektorer hvor risikoen for korrupsjon ifølge internasjonale indekser antas å være særlig høy. De sektorene som Etikkrådet så langt har vurdert og delvis fortsatt arbeider med, omhandler selskaper med virksomhet innenfor bygg- og anleggsbransjen, olje- og gass-sektoren, forsvarsindustrien og telekommunikasjonsbransjen. Denne tilnærmingen gir ikke bare et godt utgangspunkt for å identifisere korrupsjonsrisiko- og utfordringer, men den gir også et sammenlikningsgrunnlag for å vurdere hvilke selskaper som er de verste lovovertrederne, og hvilke som ikke utøver god selskapsstyring og dermed er gjenstand for fremtidig risiko for korrupsjon i virksomheten.

Etikkrådet gjør først en grundig undersøkelse av korrupsjonsanklager mot et selskap blant annet ved å kontakte eksperter og relevante offentlige organer og ved å bruke konsulenter med spisskompetanse innenfor det relevante fagområdet. For selskaper som synes å være involvert i grov korrupsjon, vurderer rådet deretter om det foreligger en risiko for at den grove korrupsjonspraksisen kommer til å fortsette, noe som er avgjørende for om rådet vil anbefale å utelukke selskapet fra fondet.

Det er flere momenter som sammen er avgjørende for rådets vurdering av framtidig risiko. Først og fremst legger rådet vekt på selskapets respons på korrupsjonsanklagene og om det er foretatt utskifting av personer som visste eller burde ha visst om hva som har foregått. Flere selskaper som Etikkrådet har undersøkt og vært i dialog med de siste årene, har gjort omfattende endringer i styresammensetningen og i konsernledelsen etter at korrupsjonsanklagene ble kjent, blant annet for å kommunisere internt og eksternt at man ønsker en endret kurs. Noen selskaper har også opprettet nye styreorganer for å sikre en bedre internkontroll, mens enkelte til og med har flyttet sin virksomhet eller avsluttet sin virksomhet i særlig korrupsjonsutsatte land. Andre igjen har kuttet betydelig ned på agentbruken som en direkte respons på avdekkede korrupsjonstilfeller.

Videre legger Etikkrådet stor vekt på prosedyrene et selskap har etablert, og hvordan de blir gjennomført for å forhindre korrupsjon. Disse tiltakene er sammenfattet i selskapets antikorrupsjonsprogram, som normalt utgjør en viktig del av den overordnede internkontrollen (*Compliance Program*).

Rådets vurdering av selskapers antikorrupsjonsarbeid

Hensikten med et selskaps antikorrupsjonsprogram er å oppdage, forhindre og reagere på brudd på interne og eksterne lover og regler. Antikorrupsjonsprogrammet kan derfor si noe om risikoen for at regelstridige handlinger vil fortsette i fremtiden. Ved vurderingen av et selskaps antikorrupsjonsprogram tar rådet utgangspunkt i internasjonale standarder og bestep praksis, og det legges avgjørende vekt på hvordan programmet er gjennomført.*

Etter internasjonale standarder og bestep praksis er det en forutsetning for et effektivt antikorrupsjonsprogram at det gjøres en målrettet risikokartlegging- og vurdering for på best mulig måte å legge grunnlaget for det fremtidige arbeidet. De selskapene som etter rådets erfaring synes å gjøre gode vurderinger av hvordan korrupsjon effektivt kan oppdages og forebygges, har gjort omfattende interne granskninger av korrupsjonsanklagene ved hjelp av konsulenter som har fått tilstrekkelig ressurser og autonomi til å få klarlagt hva som egentlig gikk galt, og hvorfor. Deretter har man satt kvalifisert personale til å gjøre en vurdering av den konkrete korrupsjonsrisikoen selskapet står overfor. I tillegg til en vurdering av selskapets størrelse, lokale og regionale forhold, sektoren selskapet opererer i, og selskapets spesifikke forretningsmodell, gjøres også dyptgående undersøkelser av selskapets operasjoner i forretningsområder hvor risikoen for korrupsjon er størst. Særlig i store selskaper gjøres risikokartlegging og -vurdering jevnlig, og spesielt utsatte deler av virksomheten følges opp kontinuerlig.

Den formelle rammen for et antikorrupsjonsprogram utformes i form av skriftlige styringsdokumenter på bakgrunn av det som har kommet frem gjennom den forutgående risikokartleggingen. Selskapets forretningsetikk er ofte gjenspeilet i interne retningslinjer, typisk i en *Code of Conduct*.

Her kommuniserer ledelsen selskapets holdninger og bindende normer for anti-korrupsjon både til egne ansatte og til eksterne parter. Ledelsen synliggjør her den etiske kulturen i selskapet. Etikkrådets erfaring er at de selskapene som effektivt vil kunne gjennomføre sine antikorrupsjonsprogrammer, også har en ledelse som benytter en rekke anledninger til å kommunisere både internt og eksternt sin holdning til korrupsjon – det utøves en klar «*tone from the top*». Det som synes å være en troverdig *tone from the top* er at det her også vises til konkrete eksempler på at tidligere ansatte, uavhengig av posisjon og rolle, har blitt sanksjonert som følge av regelbrudd, og at det gjelder like regler for alle.

Samtlige av de selskapene rådet har vært i dialog med, har etablert et nettbasert opplæringsprogram som omhandler *Code of Conduct* og andre relevante styringsdokumenter, hvor også ledelsens holdning og forventninger til ansatte er kommunisert. Nettbaserte opplæringsprogrammer inneholder også ofte dilemmatrening og konkrete oppgaver som gjenspeiler aktuelle regelbrudd som har funnet sted i selskapet. Noen selskaper erfarer at det er langt mer effektivt at denne formen for opplæring gis i grupper hvor ansatte kan reise spørsmål og diskutere saker i fellesskap. I tillegg er det viktig at det utformes et opplæringsprogram som gis personlig til ledere, mellomledere og ansatte som er spesielt eksponert for korrupsjonsrisiko. I flere selskaper som rådet har vært i dialog med, gis det også muntlig opplæring til for eksempel agenter og viktige tredjeparter. Enkelte selskaper har erfart at det er mest effektivt at klasseromsundervisning gis i mindre grupper hvor det er tilstrekkelig mulighet for gode diskusjoner. Basert på den dialogen som rådet har hatt med enkelte selskaper, er det en absolutt forutsetning for et godt opplæringsprogram at selskapet vurderer om ansatte etter endt opplæring føler seg i stand til å håndtere de situasjonene som de gjennom sitt arbeid kan komme i.

Samtlige av de selskapene som rådet har hatt en dialog med de siste årene, opplever at det er stor korrupsjonsrisiko forbundet med bruk av tredjeparter. Det er derfor ofte viet store ressurser til inngående vurderinger av motpartsrisiko, såkalte *integrity due diligence*, og da særlig i forbindelse

med kontrakter hvor risikoen for korrupsjon av ulike årsaker anses å være særlig høy.

Internasjonale standarder og bestep praksis legger også til grunn at det må etableres en entydig og transparent framgangsmåte for rapportering av regelbrudd, for hvordan rapporter registreres og granskes, og for hvordan mangler i systemet jevnlig utbedres. Det må også synliggjøres for alle hvilke reaksjoner som ilegges enkeltpersoner som bryter de interne retningslinjene og andre lover og regler.

Det bør opprettes en varslingskanal hvor alle ansatte kan varsle anonymt om mulige brudd uten å risikere sanksjoner. Rådet legger til grunn at det ideelle er at ansatte føler seg komfortable med å rapportere om mislighold både gjennom bruk av de anonyme varslingskanaler, men også direkte til for eksempel en overordnet. Deretter må avvikssaker loggføres, rapporteres og håndteres effektivt.

Internasjonale standarder legger også til grunn at antikorrupsjonsprogrammet bør overvåkes, evalueres og forbedres jevnlig basert blant annet på intern erfaring, samt eksterne forhold som nye lover og regler.

Hva gjelder organiseringen av antikorrupsjonsarbeidet, er det ansett som en bestep praksis at multinasjonale selskaper av en viss størrelse har en uavhengig etterlevelsesavdeling, ofte kalt *Compliance Department*, som har ansvar for alle regioner og divisjoner, og som har tilstrekkelige ressurser og budsjetter. Lederen (*Chief Compliance Officer* eller tilsvarende) rapporterer til konsernledelsen og til styret. Denne etterlevelsesfunksjonen er normalt ansvarlig for det overlappende etterlevelsesarbeidet både når det gjelder antikorrupsjon og blant annet konkurranserettslige forhold, og det er normalt tett samarbeid og informasjonsutveksling mellom *Compliance Department* og de som har ansvaret for andre styringsorganer. For en effektiv korrupsjonsforebygging bør ansvars- og rollefordelingen i etterlevelsesavdelingen fastsettes av *Chief Compliance Officer*, og vedkommende bør utarbeide nødvendige styringsdokumenter, herunder antikorrupsjonsprosedyrene, som først utvikles på bakgrunn av den forutgående risiko-vurderingen og deretter forbedres på bakgrunn

av en etterfølgende overvåkning og kontroll av programmet. *Compliance*-avdelingen bør også ha ansvar for å fastsette mål for de ulike delene av selskapet og å gi råd om hvordan disse skal gjennomføres i virksomheten.

Etikkrådet har vært i dialog med flere multinasjonale selskaper som har valgt å organisere *compliance*-arbeidet på ulike måter, men som alle opplever at den løsningen de har valgt, er den beste. For rådets vurdering vil det avgjørende være at selskapet har tatt et bevisst standpunkt til hva som er den mest effektive organiseringen for akkurat det selskapet, hvorvidt *Chief Compliance Officer* på grunnlag av utdanning og tidligere arbeidserfaring vil være skikket til å utføre sitt arbeid, og om det for øvrig er allokert tilstrekkelige ressurser til *Compliance*. Det synes imidlertid å være en forutsetning for et effektivt antikorrupsjonsprogram at *Chief Compliance Officer* har en direkte rapporteringslinje til styret, og at de andre internkontrollorganene både i administrasjonen og i styret samarbeider om et felles mål.

For en effektiv korrupsjonsforebygging og en optimal utnyttelse av ressurser internt bør det være en tydelig rollefordeling mellom samtlige funksjoner i konsernet. Rådet har inntrykk av at de «beste» selskapene har et tett samarbeid mellom etterlevelseseavdelingen, juridisk avdeling, intern-revisjonsavdelingen og HR i alt arbeid med etterlevelse – et samarbeid som evalueres med jevne mellomrom. Det rapporteres jevnlig til konsernledelsen og til styret om arbeidet.

Informasjonsgrunnlaget for rådets vurderinger av antikorrupsjonsprogrammer

Etikkrådet gjennomgår all tilgjengelig offentlig informasjon om antikorrupsjonsprogrammet og ber om kopier av relevante skriftlige styringsdokumenter, prosedyrer og kontrollmekanismer for selskapene som vurderes. I tillegg har rådet møter med selskaper for å forstå hvordan de skriftlige dokumentene og kontrollmekanismene er satt ut i livet. Rådet ber normalt om konkrete eksempler, samt kopier av dokumenter. Selskaper som er involvert i korrupsjonssaker, må kunne formidle på en overbevisende måte at de har laget en plan

for antikorrupsjonsarbeidet, at ressurser er stilt til rådighet for arbeidet, og at planen vil bli gjennomført. Bare hvis selskapet sannsynliggjør at antikorrupsjonsarbeidet organiseres og gjennomføres tilstrekkelig effektivt, kan rådet konkludere med at den fremtidige risikoen for korrupsjon er redusert slik at selskapet ikke bør utelukkes fra fondet.

Selskaper som i 2014–2016 har blitt anbefalt satt til observasjon eller utelukket fra fondet

Enkelte av de selskapene som Etikkrådet har vurdert i årene 2014–2016 og som har gjort omfattende endringer i sitt antikorrupsjonsarbeid, har blitt anbefalt satt til observasjon og ikke utelukket fra fondet. I disse sakene har Etikkrådet vært i tvil om hvorvidt formelle endringer i internkontrollen og antikorrupsjonsprogrammet er tilstrekkelige, og dessuten om de vil bli effektivt gjennomført. Selskapene har heller ikke kommet med noen form for erkjennelse av at det har hatt en korrupsjonshistorikk. Rådet har forståelse for dette all den tid eventuelle pågående etterforskninger ikke er avsluttet, og det ikke foreligger rettskraftige dommer. Samtidig antas at en slik holdning vanskeliggjør en kulturendring på sikt, og at risikoen for gjentakelse derfor fortsatt vil kunne være til stede.

I de sakene som har ledet til en anbefaling om utelukkelse, har Etikkrådet ment at det er en uakseptabel risiko for at selskapet har vært involvert i grov korrupsjon. Når rådet videre har konkludert med at det er risiko for gjentakelse, er det enten begrunnet i at selskapet ikke har svart på rådets henvendelser eller at selskapet ikke har godtgjort at det er tatt målrettede skritt i riktig retning. I noen saker har det for eksempel ikke blitt tatt ordentlig tak i den åpenbare korrupsjonsrisikoen som ligger i en omfattende bruk av agenter i høyrisikoland. I andre saker har ledelsen – selv etter at tidligere toppledere har blitt domfelt for korrupsjon – unnlatt å ta tydelige nok grep for forbedring, ved for eksempel at regelbrudd ikke har fått konsekvenser for ledere som visste eller burde ha visst om korrupsjonsbruken. I enkelte av disse sakene har rådet fått inntrykk av at selve grunnlaget for antikorrupsjonsprogrammet er mangelfullt fundert, og at det derfor er tvilsomt om man vil kunne etablere

og gjennomføre et antikorrupsjonsprogram som er tilpasset virksomhetens risikoprofil. I samtlige av disse sakene har selskapene heller ikke erkjent å ha hatt et korrupsjonsproblem ut over at enkelte ansatte har begått regelbrudd.

De selskapene som er gjenstand for omfattende korrupsjonsetterforskning og som Etikkrådet har utredet, men etter en prosess likevel har valgt å legge bort, har vært åpne om sine utfordringer

og gitt omfattende informasjon om hva som gjøres for å forebygge korrupsjon. I disse sakene har selskapene tydelig demonstrert at de gjør hva som med rimelighet kan forventes for å oppdage, forebygge og respondere på korrupsjon. Etikkrådet har i disse sakene fått tilgang til all skriftlig dokumentasjon som har blitt etterspurt. Disse selskapene vil rådet følge med på videre og eventuelt ta opp igjen til ny vurdering dersom det skulle dukke opp nye korrupsjonstilfeller.

* Retningslinjer for anti-korrupsjonsprogrammer

Det finnes flere nyttige retningslinjer for hvordan en skal utarbeide og implementere anti-korrupsjonsprogrammer i selskaper. Se blant annet FNs anti-korrupsjonsportal TRACK (Tools and Resources for Anti-Corruption Knowledge), tilgjengelig på <http://www.track.unodc.org/Pages/home.aspx>, Global Compact: A guide for anti-corruption risk-assessment (2013), tilgjengelig på <https://www.unglobalcompact.org/resources/411> og OECD's Good Practice Guidance on Internal Controls, Ethics and Compliance (2010), tilgjengelig på <http://www.oecd.org/investment/anti-bribery/anti-briberyconvention/44884389.pdf>

Foreign Corruption Prevention Act (FCPA) og UK Bribery Act har vært med å utvikle internasjonale standarder for korrupsjonsforebygging, kanskje særlig FCPA og tilhørende sanksjonsprosedyrer som har blitt utviklet etter hvert som korrupsjonssaker har blitt forlikt mellom selskaper og amerikanske myndigheter. I 2012 publiserte det amerikanske Justisdepartementet (DoJ) og US Securities and Exchange Commission (SEC) en veiledning for hvordan selskaper bør innrette seg for å unngå straffansvar etter FCPA, kalt A Resource Guide to the U.S. Foreign Corrupt Practices Act, tilgjengelig på <http://www.justice.gov/criminal/fraud/fcpa/guide.pdf>

Denne veiledningen viser også til andre relevante retningslinjer, som Business Ethics: A Manual for Managing a Responsible Business Enterprise in Emerging Market Economies, utgitt av Department of Commerce, International Trade Administration, tilgjengelig på http://ita.doc.gov/goodgovernance/business_ethics/manual.asp

I tillegg til sine anti-korrupsjonsregler har FCPA også regler om internkontroll- og revisjon. I 2011 publiserte det britiske Justisdepartementet en veiledning for hvordan selskaper bør innrette seg for å unngå straffansvar etter UK Bribery Act. Veiledningen er tilgjengelig på <http://www.justice.gov.uk/downloads/legislation/bribery-act-2010-guidance.pdf>

Transparency International (TI) har i Business Principles for Countering Bribery listet opp en rekke generelle anbefalinger for hvordan en skal etablere etterlevelsessystemer. Anbefalingene kan også brukes som en referanse for allerede eksisterende systemer. TIs anbefalinger ble først lansert i 2003, og revidert i 2009, og sist i 2013. Anbefalingene er tilgjengelig på http://www.transparency.org/whatwedo/publication/business_principles_for_countering_bribery

Videre er generelle prinsipper for anti-korrupsjon nedfelt i The OECD Guidelines for Multinational Enterprises, <http://www.oecd.org/daf/inv/mne/48004323.pdf>

Andre relevante kilder er The United Nations Global Compact (The Ten Principles), Asia-Pacific Economic Council (Anti-Corruption Code of Conduct for Business), International Chamber of Commerce (ICC Rules on Combating Corruption), the World Bank (Integrity Compliance Guidelines), og The World Economic Forum (Partnering Against Corruption-Principles for Countering Bribery).

Naturressursutvinning i omstridte områder

Naturressursutvinning i omstridte områder kan reise spesielle problemstillinger knyttet til selskapers virksomhet. Etikkrådet har vurdert slike saker under retningslinjenes generelle punkt som dekker særlig grove brudd på grunnleggende etiske normer.

Da Etikkrådet i 2005 avga sin første anbefaling om utelukkelse av et selskap fra SPU, var dette på bakgrunn av selskapets virksomhet med kartlegging av petroleumsforekomster utenfor kysten av Vest-Sahara på oppdrag for marokkanske myndigheter. Dette er et omstridt havområde hvor Marokko ikke har legitim, suveren råderett over naturressursene. I de påfølgende år har Etikkrådet vurdert flere saker som omhandler selskaper som på ulikt vis medvirker til kartlegging og utvinning av ikke-fornybare naturressurser i Vest-Sahara. Dette kapittelet oppsummerer de sentrale momentene som rådet har lagt vekt på i sin vurdering av disse sakene.

Strid om naturressurser kan være bakgrunn for konflikter. Folkerettens regelverk legger derfor strenge føringer for utvinning av naturressurser i okkuperte og omstridte områder. Utgangspunktet er at en stat ikke skal kunne berike seg ved å utvinne naturressurser i slike områder. Samtidig er det klart at næringsvirksomhet i omstridte og okkuperte områder må kunne opprettholdes, blant annet fordi områdets befolkning skal kunne fortsette å leve der. Etikkrådets utgangspunkt har vært at selskaper med virksomhet innen naturressursutvinning i omstridte og okkuperte områder må forventes å utvise særlig stor aktsomhet.

Vest-Sahara er et landområde som grenser til Marokko, Algerie og Mauritania, og var tidligere en spansk koloni. Dekolonialiseringen av området har vært problematisk, og områdets endelige status er etter flere tiår fremdeles uavklart. Marokko hevder suverenitet over det meste av området og har i praksis annektert det, uten at dette er anerkjent av noen av FNs organer eller verdenssamfunnet for øvrig. Området står oppført på FNs liste over ikke-selvstyrte områder. Til forskjell fra verdens øvrige ikke-selvstyrte områder har imidlertid ikke Vest-Sahara noen anerkjent administrator. Etikkrådet har ikke tatt stilling til områdets status utover dette, men lagt til grunn at området er ikke-selvstyrt og har med dette som utgangspunkt vurdert virksomheten til selskaper i området som om Marokko faktisk også var områdets anerkjente administrator. Dette er i tråd med analogien som en juridisk betenkning fra FNs juridiske rådgiver i 2002 bygde på. Et annet utgangspunkt for vurderingen av

selskapers virksomhet i området, for eksempel en analogi med plikter og rettigheter i okkuperte områder, hadde også vært mulig, uten at dette nødvendigvis ville endret utfallet av vurderingen.

Det folkerettslige regelverk forutsetter at naturressursutvinning i ikke-selvstyrte områder skal foregå i samsvar med lokalbefolkningens ønsker og interesser. Naturressursutvinning i slike områder kan altså foregå før deres endelige status er avklart, såfremt lokalbefolkningens ønsker og interesser hensyntas ved slik virksomhet. Dette reiser i sin tur spørsmålet om hvem lokalbefolkningen og deres representanter er, og *hvilke* ønsker og interesser det er tale om.

Etikkrådet har vurdert selskaper involvert i tre former for virksomhet i Vest-Sahara: oljeleting offshore og på land, og kjøp av fosfat som er utvunnet i Vest-Sahara.

Både i 2005 og i 2016 har Etikkrådet anbefalt utelukkelse av selskaper som driver oljeleting offshore Vest-Sahara på oppdrag for marokkanske myndigheter. Etikkrådet har ansett dette som et grovt normbrudd ettersom det ikke har vært godtgjort at virksomheten skjer i samsvar med lokalbefolkningens ønsker og interesser, og videre fordi letevirksomheten bidrar til å opprettholde en uavklart situasjon i området. Forut for tilrådingen i 2016 hadde Etikkrådet omfattende dialog med de aktuelle selskapene.

Fra selskapenes side ble det hevdet at det er i samsvar med lokalbefolkningens ønsker og interesser at ressursene i området kartlegges, og at virkningene av letevirksomhet i området uansett ikke kan sidestilles med eventuell fremtidig utvinning. Selskapene har også gjort en interessentundersøkelse blant de som bor i området, hvor ulike sosiale og miljømessige sider ved virksomheten er kartlagt.

Spørsmålet om *hvilke* interesser som skal hensyntas, har vært sentralt i Etikkrådets vurdering. Selskapene har pekt på de positive virkninger som økonomisk utvikling av området fra en mulig, fremtidig oljeindustri vil kunne gi til alle som bor der. Det underliggende premisset for dette er at oljeleting og

eventuell oljeutvinning i marokkansk regi uansett kan foregå, og at spørsmålet om ønsker og interesser først og fremst gjelder fordelingen av et utbytte fra virksomheten. Et mer grunnleggende spørsmål vedrørende lokalbefolkningens ønsker og interesser, er om marokkansk oljevirksomhet i området i det hele tatt er ønskelig slik omstendighetene er nå. Innvendingen er at letevirksomheten i seg selv bidrar til å opprettholde en uavklart situasjon i området, og at eventuelle funn og fremtidig utvinning vil forsterke dette ytterligere.

Etikkrådets vurdering av disse sakene er at det ikke har vært godtgjort at selskapenes virksomhet faktisk er i samsvar med lokalbefolkningens ønsker og interesser. Deres anerkjente representant, *Polisario*, har ikke vært konsultert, og uansett er Polisarios negative holdning til letevirksomheten i området offentlig kjent. En omfattende konsultasjonsprosess for å bringe dette synet på det rene virker unødvendig. Etikkrådet fastholdt i 2016 videre sin oppfatning fra 2005 om at det i denne sammenheng ikke er naturlig å skille mellom leting og utvinning av naturressurser, blant annet under henvisning til at FNs Havrettstraktat sidestiller disse formene for virksomhet i omstridte havområder.

Etikkrådet anbefalte derfor i 2005 og 2016 utelukkelse av selskaper som driver oljeleting offshore Vest-Sahara på oppdrag for marokkanske myndigheter, og disse anbefalingene er tatt til følge. Prosessen frem mot Etikkrådets anbefaling i 2016 var imidlertid mer omfattende og langvarig enn i 2005, blant annet med en rekke møter med de aktuelle selskapene og øvrige interessenter. Dette illustrerer en utvikling i Etikkrådets arbeidsform det siste tiår, hvor kontakten med selskaper har blitt mer omfattende og ofte mer langvarig. Det primære formålet med Etikkrådets kontakt med selskaper har imidlertid ikke endret seg; det er å innhente informasjon for å kunne vurdere risikoen for selskapers delaktighet i pågående og fremtidige normbrudd. Forut for sakene fra 2016 valgte Etikkrådet å opprettholde dialogen med selskapene over et relativt langt tidsrom for å se om deres prosesser, blant annet interessentkartleggingen, ville være tilstrekkelig til å tilfredsstille kravet

til å ivareta lokalbefolkningens ønsker og interesser. Som denne prosessen forløp, synes det i ettertid klart for Etikkrådet at forholdene i området er slik at meningsfull konsultasjon med lokalbefolkningens representanter neppe kan finne sted der. Dersom det i fremtiden skulle være ytterligere selskaper i SPU som driver letevirksomhet i det samme området, er det ikke gitt at Etikkrådet vil finne langvarige selskapsdialoger hensiktsmessige.

I 2015 anbefalte Etikkrådet også utelukkelse av et selskap som drev oljeleting på land i Vest-Sahara på oppdrag for marokkanske myndigheter. Hvorvidt oljevirksomheten foregår på land eller til havs har hatt liten betydning for Etikkrådets vurdering, og vurderingen av denne saken var i stor grad sammenfallende med vurderingen av selskapene som drev oljeleting offshore. Det var for Etikkrådet heller ikke her naturlig å skille mellom oljeleting og utvinning, ettersom siktemålet med letingen utvilsomt er utvinning. Etikkrådets vurdering var også i denne saken at det ikke var godtgjort at virksomheten foregikk med tilstrekkelig hensyn til lokalbefolkningens ønsker og interesser, og at den bidro til å opprettholde en uavklart situasjon i området.

Et annet sakskompleks knyttet til Vest-Sahara, har vært selskaper som kjøper fosfat som er utvunnet i området. Etikkrådet har i 2010 og 2014 anbefalt å utelukke to slike selskaper. Disse sakene skiller seg på flere måter fra sakene som gjelder oljeleting. Selskapene det gjelder, er kjemikalie- og kunstgjødselprodusenter som bruker fosfat i sin produksjon. De har ikke selv virksomhet i det omstridte området. Fosfatet fra Vest-Sahara blir utvunnet av det marokkanske statlige foretaket OCP, som de aktuelle selskapene kjøper fosfatet fra på langtidskontrakt. Utgangspunktet for Etikkrådets vurdering har vært det samme som ved vurdering av selskaper som driver oljeleting: Marokko har ikke suveren råderett over naturressursene i Vest-Sahara. Utvinning av naturressurser i området kan være akseptabelt dersom det gjøres i samsvar med lokalbefolkningens ønsker og interesser. Fra marokkansk side har det overfor Etikkrådet flere ganger vært fremholdt at denne betingelsen er

oppfylt ved at Marokko ivaretar alles interesser i området, og at dette skjer gjennom demokratiske prosesser. Til dette hører også at et stort antall marokkanere har flyttet til området etter at Marokko i praksis annekterte det. Marokko regner disse som en del av områdets befolkning hvis interesser skal hensyntas. Etikkrådet har imidlertid lagt vekt på at den anerkjente representanten for områdets lokalbefolkning – Polisario – heller ikke i spørsmål om fosfatutvinning hverken er konsultert eller på annen måte hensyntatt. Etikkrådet har videre lagt vekt på at OCPs virksomhet bidrar til å opprettholde en uavklart situasjon i området og tømmer et i utgangspunktet ressursfattig område for det som er av verdifulle ressurser.

Det underliggende normbruddet i fosfatsakene er at OCP utvinner fosfat i Vest-Sahara slik det er omtalt i det overstående. Et sentralt moment i disse sakene er at selskapene som Etikkrådet har anbefalt utelukket, ikke bare har hatt kunnskap om fosfatets utvinningssted, men i tillegg har spesifisert i kontrakten med OCP at de kun skal kjøpe fosfat som er utvunnet ved OCPs gruve i Vest-Sahara. Det har sammenheng med dette fosfatets spesielle egenskaper. Under disse omstendighetene har

Etikkrådet vurdert at selskapenes kjøp av fosfatet er å anse som medvirkning til et grovt normbrudd. Problemstillingen er kun knyttet til de spesielle forholdene i Vest-Sahara. Selskaper som kjøper fosfat fra OCP som ikke er utvunnet i Vest-Sahara, er ikke vurdert for utelukkelse.

Etikkrådets oppgave har hele tiden vært å vurdere virksomheten til selskaper i SPU, ikke handlinger begått av stater eller andre aktører, opp mot SPUs etiske retningslinjer. I noen tilfeller vil det likevel være en nær forbindelse mellom disse. Sakene med tilknytning til Vest-Sahara er alle eksempler på selskapers normbrudd som det er lagt til rette for eller som utføres på oppdrag av en stat. Selskapene har imidlertid et selvstendig ansvar for å utvise aktsomhet, og særlig gjelder dette ved virksomhet i tilknytning til omstridte områder.

Etikkrådet vil fortsette å følge utviklingen i Vest-Sahara nøye, og følger særlig med på om selskaper i SPU er involvert i virksomhet innen utvinning av ikke-fornybare naturressurser der og i andre omstridte områder.

Liste over utelukkede selskaper per 1. mars 2017*

Klasevåpen

- General Dynamics Corp.
- Hanwha Corp.
- Poongsan Corp.
- Textron Inc.

Kjernevåpen

- Aerojet Rocketdyne Holdings, Inc.
(tidligere GenCorp, Inc.)
- Airbus Group Finance B.V.
(tidligere EADS Finance B.V.)
- Airbus Group N.V. (tidligere EADS Co.)
- Boeing Co.
- BWX Technologies Inc.
(tidligere Babcock & Wilcox Co.)
- Honeywell International Corp.
- Jacobs Engineering Group Inc.
- Lockheed Martin Corp.
- Northrop Grumman Corp.
- Orbital ATK Inc (etter sammenslåing
med Alliant Techsystems Inc.)
- Safran SA
- Serco Group Plc.

Tobakk

- Alliance One International Inc.
- Altria Group Inc.
- British American Tobacco BHD
- British American Tobacco Plc.
- Grupo Carso SAB de CV
- Gudang Garam Tbk. PT
- Huabao International Holdings Ltd.
- Imperial Tobacco Group Plc.
- ITC Ltd.
- Japan Tobacco Inc.
- KT&G Corp.
- Philip Morris Int. Inc.
- Philip Morris Cr. AS
- Reynolds American Inc.
- Schweitzer-Mauduit International Inc.
- Shanghai Industrial Holdings Ltd.
- Souza Cruz SA
- Swedish Match AB
- Universal Corp. VA
- Vector Group Ltd.

Produksjon av kull eller kullbasert energi

- Aboitiz Power Corp.
- AES Corp/VA
- AES Gener SA
- ALLETE Inc.
- Alliant Energy Corp.
- Ameren Corp.
- American Electric Power Co. Inc.
- Capital Power Corp.
- CESC Ltd.
- China Coal Energy Co Ltd.
- China Power International Development Ltd.
- China Resources Power Holdings Co. Ltd.
- China Shenhua Energy Co. Ltd.
- Chugoku Electric Power Co. Inc./The
- CLP Holdings Ltd.
- Coal India Ltd.
- CONSOL Energy Inc.
- Datang International Power Generation Co. Ltd.
- DMCI Holdings Inc.
- Drax Group PLC
- DTE Energy Co.
- Dynegy Inc.
- E.CL SA
- Electric Power Development Co. Ltd.
- Electricity Generating PCL
- Emera Inc.
- Empire District Electric Co.
- Exxaro Resources Ltd.
- FirstEnergy Corp.
- Great Plains Energy Inc.
- Guangdong Electric Power Development
Co. Ltd.
- Gujarat Mineral Development Corp. Ltd.
- Hokkaido Electric Power Co. Inc.
- Hokuriku Electric Power Co.
- Huadian Power International Corp. Ltd.
- Huaneng Power International Inc.
- IDACORP Inc.
- Inner Mongolia Yitai Coal Co. Ltd.
- Jastrzebska Spolka Weglowa SA
- Lubelski Wegiel Bogdanka SA
- MGE Energy Inc.
- New Hope Corp. Ltd.
- NRG Energy Inc.
- NTPC Ltd.
- Okinawa Electric Power Co. Inc./The

- Peabody Energy Corp.
- PNM Resources Inc.
- Public Power Corp. SA
- Reliance Infrastructure Ltd.
- Reliance Power Ltd.
- Shikoku Electric Power Co. Inc.
- Tata Power Co. Ltd.
- Tenaga Nasional Bhd.
- TransAlta Corp.
- WEC Energy Group Inc.
- Westar Energy Inc.
- Whitehaven Coal Ltd.
- Xcel Energy Inc.
- Yanzhou Coal Mining Co. Ltd.

Menneskerettighetsbrudd

- Wal-Mart Stores Inc.
- Wal-Mart de Mexico SA de CV
- Zuari Agro Chemicals Ltd.

Krenkelse av individers rettigheter i krig og konflikt

- Africa Israel Investments Ltd.
- Shikun & Binui Ltd.

Miljøskade

- Barrick Gold Corp.
- Daewoo International Corp.
- Duke Energy Corp.
 - Duke Energy Carolinas LLC.
 - Duke Energy Progress LLC.
 - Progress Energy Inc.
- Freeport McMoRan Copper & Gold Inc.
- Genting Bhd.
- IJM Corp. Bhd.
- Lingui Development Ltd.
- MMC Norilsk Nickel
- POSCO
- Rio Tinto Plc.
- Rio Tinto Ltd.
- Samling Global Ltd.
- Ta Ann Holdings Berhad
- Vedanta Ltd. (tidligere kalt Sesa Sterlite, hvor selskapene Madras Aluminium Company og Sterlite Industries Ltd., begge utelukket 31. oktober 2007, var innfusjonert)

- Vedanta Resources Plc.
- Volcan Compañía Minera SAA
- WTK Holdings Berhad
- Zijin Mining Group Co. Ltd.

Korrupsjon

- ZTE Corp.

Andre særlig grove brudd på grunnleggende etiske normer

- Cairn Energy Plc.
- Elbit Systems Ltd.
- Kosmos Energy Ltd.
- Potash Corp. of Saskatchewan
- San Leon Energy Plc.

Liste over selskaper under observasjon per 1. mars 2017

Produksjon av kull eller kullbasert energi

- CMS Energy Corp.
- EDP Energias de Portugal SA
- Endesa SA
- Glow Energy PCL
- Kyushu Electric Power Co. Inc.
- OGE Energy Corp.
- Pinnacle West Capital Corp.
- SCANA CORP
- Southern Co./The
- Talen Energy Corp.
- Tohoku Electric Power Co. Inc.

Miljøskade

- PT Astra International Tbk.

Korrupsjon

- Petroleo Brasileiro SA

* For en oppdatert liste, se:
nbim.no/no/ansvarlighet/utelukkelse-av-selskaper/

Anbefalinger om utelukkelse og observasjon av selskaper

Offentliggjorte tilrådninger og observasjonsbrev

Oversikt over tilrådninger som er offentliggjort etter siste årsmelding

Selskap	Tilrådning	Tilrådning offentliggjort	Norges Banks beslutning	Kriterium
San Leon Energy Plc.	Utelukkelse	4. mars 2016	Utelukkelse	Andre grove brudd
Cairn Energy Plc.	Utelukkelse	28. juni 2016	Utelukkelse	Andre grove brudd
Kosmos Energy Ltd.	Utelukkelse	28. juni 2016	Utelukkelse	Andre grove brudd
Duke Energy Corp.	Utelukkelse	7. september 2016	Utelukkelse	Miljø
- Duke Energy Carolinas LLC	Utelukkelse	7. september 2016	Utelukkelse	Miljø
- Duke Energy Progress LLC	Utelukkelse	7. september 2016	Utelukkelse	Miljø
- Progress Energy Inc.	Utelukkelse	7. september 2016	Utelukkelse	Miljø
Singapore Technologies Engineering Ltd.	Opphevelse av utelukkelse	30. september 2016	Opphevelse av utelukkelse	Landminer
Raytheon Co.	Opphevelse av utelukkelse	24. januar 2017	Opphevelse av utelukkelse	Klasevåpen

Siden forrige årsmelding er det offentliggjort fem tilrådninger som omhandler til sammen seks aksjeselskaper. Norges Bank har tatt alle tilrådnin-
gene til følge.

San Leon Energy, Cairn Energy og Kosmos Energy ble utelukket på grunnlag av oljeleting på land eller off shore Vest-Sahara. Selskapenes avtale om oljeleting ble inngått med marokkanske myndig-
heter. Vest-Sahara er et omstridt område hvor Marokko ikke har legitim, suveren råderett over naturressursene. Utvinning av naturressurser i slike områder kan etter folkerettens regelverk være akseptabel dersom den skjer i samsvar med lokalbefolkningens ønsker og interesser, men Etikkrådet anser at det ikke er godtgjort at dette er tilfellet i disse sakene.

Duke Energy med tre datterselskaper ble utelukket på grunnlag av forurensning til vann fra selskapets kullfyrt kraftverk. Saken er altså vurdert under

miljøkriteriet og ikke under kullkriteriet. I mange år har selskapene blant annet hatt gjentatte miljø-
farlige utslipp fra et høyt antall askedeponier ved kullkraftanlegg i North Carolina. Selskapene har gjennom flere rettsprosesser vært pålagt å fjerne eller tette deponiene. I sin vurdering legger Etikkrådet vekt på at tiltakene som selskapene har planlagt, først vil være gjennomført om 10–15 år. Rådet oppfatter også de vedvarende og omfat-
tende bruddene på miljølovgivningen som en betydelig risikofaktor.

Utelukkelsen av Singapore Technologies Engine-
ring fra 2002 ble opphevet siden selskapet offentliggjorde en erklæring om at det verken vil produsere antipersonell landminer eller klasevåpen. Utelukkelsen av Raytheon Co. fra 2005 ble opp-
hevet ettersom selskapet ikke lenger produserer klasevåpen. I tillegg er observasjonsbrevet om PT Astra International offentliggjort i denne årsmeldingen.

Sammendrag av tilrådninger og observasjonsbrev offentliggjort etter siste årsmelding

SAN LEON ENERGY PLC Avgitt 21. desember 2015

Etikkrådet tilrår å utelukke selskapet San Leon Energy Plc. fra Statens pensjonsfond utland fordi selskapet medvirker til grove brudd på grunnleggende etiske normer ved å drive petroleumsprospektering i Vest-Sahara på oppdrag for marokkanske myndigheter.

Vest-Sahara er et ikke-selvstyrt område uten anerkjent administrator. Etikkrådet tar i sin vurdering utgangspunkt i FN-paktens artikkel 73 om ikke-selvstyrte områder og andre rettskilder som tolker FN-paktens bestemmelser. Utvinning av naturressurser i slike områder kan etter folkerettens regelverk være akseptabelt dersom den skjer i samsvar med lokalbefolkningens ønsker og interesser.

San Leon anser at dets letevirksomhet i området ikke kan sidestilles med eventuell, fremtidig utvinning av oljeressurser der. Videre legger selskapet til grunn at dets virksomhet i området er i samsvar med lokalbefolkningens ønsker og interesser.

Etikkrådet mener på sin side at det i denne sammenheng ikke kan skilles mellom letevirksomhet og utvinning. Et slikt skille kan ikke uten videre utledes fra FN-paktens art. 73. Stater kan ikke fritt drive olje- og gassleting på landområder utenfor eget suverent territorium. Marokkos siktemål med letevirksomheten er utvilsomt utvinning av petroleumsforekomster, og San Leon bidrar til dette framtidige siktemålet, uavhengig av om selskapet selv kun vil drive letevirksomhet eller også vil delta i eventuell fremtidig utvinning i området.

Videre anser Etikkrådet at det ikke er godtgjort at virksomheten foregår i samsvar med lokalbefolkningens ønsker og interesser. Selskapet har gjort det klart at det ikke har vært i dialog med Polisario, og hevder at Polisario ikke kan anses som legitime representanter for lokalbefolkningen i området. FN anser imidlertid Polisario som representanten for områdets befolkning, og Marokko forhandler med Polisario når det fra tid til annen foregår forhandlinger om områdets fremtidige status. Selskapet har riktignok konsultert med noen andre interessenter, men det virker i utgangspunktet vanskelig å anta noe om lokalbefolkningens ønsker og interesser når deres anerkjente hovedrepresentant ikke er forespurt. På den annen side er det offentlig kjent at Polisario anser San Leons virksomhet i området for å være ulovlig.

Rådet legger videre vekt på at letevirksomheten bidrar til å opprettholde en uavklart situasjon i området. FN-pakten slår fast at utnyttelse av naturressurser i ikke-selvstyrte områder skal utøves i samspill med den berørte befolkning. Bakgrunnen er nettopp at uenighet om tilgang til naturressurser kan være en driver for konflikter. Så lenge det ikke foreligger en politisk løsning for området og den ene parten i tillegg er uttalt motstander av letevirksomheten og advarer mot at den kan føre til en eskalering av konflikten, er det rimelig å legge til grunn at denne virksomheten bidrar til å opprettholde den uavklarte situasjonen i området, og kanskje til å forverre den.

Etikkrådet tilrår å utelukke selskapene Kosmos Energy Ltd. og Cairn Energy Plc. fra Statens pensjonsfond utland på grunn av en uakseptabel risiko for at selskapene gjennom sin oljeleting utenfor kysten av Vest-Sahara medvirker til grove brudd på grunnleggende etiske normer.

Vest-Sahara er et ikke-selvstyrt område uten anerkjent administrator. Etikkrådet tar i sin vurdering blant annet utgangspunkt i FNs Havrettskonvensjon, FN-paktens artikkel 73 om ikke-selvstyrte områder og andre rettskilder som tolker FN-paktens bestemmelser. Utvinning av naturressurser i slike områder kan etter folkerettens regelverk være akseptabelt dersom den skjer i samsvar med lokalbefolkningens ønsker og interesser.

Etikkrådet har hatt omfattende dialog med selskapene det siste året og i tillegg hatt møter med marokkanske myndigheter og representanter for Vest-Saharas lokalbefolkning. Selskapene mener, blant annet på grunnlag av en konsultasjonsprosess, at virksomheten er i samsvar med lokalbefolkningens ønsker og interesser. Selskapene viser også til at de foreløpig ikke driver utvinning, men bare kartlegging av eventuelle petroleumsressurser i området. Selskapene mener at en slik kartlegging kan være gunstig for at partene skal komme til enighet om Vest-Saharas framtidige status.

Etikkrådet mener på sin side at det i denne sammenheng ikke kan skilles mellom letevirksomhet og utvinning. Et slikt skille kan ikke utledes fra FNs Havrettskonvensjon. Marokkos siktemål med letevirksomheten er utvilsomt utvinning av petroleumsforekomster, og selskapene bidrar til dette framtidige siktemålet, uavhengig av om selskapene selv kun vil drive letevirksomhet eller også vil delta i eventuell fremtidig utvinning i området.

Videre anser Etikkrådet at det ikke er godtgjort at virksomheten foregår i samsvar med lokalbefolkningens ønsker og interesser. Selskapene har gjort det klart at de ikke har vært i dialog med Polisario, som FN anser som representanten for områdets befolkning. Selskapene har riktignok konsultert med andre interessenter, men det virker i utgangspunktet vanskelig å anta noe om lokalbefolkningens ønsker og interesser når deres anerkjente hovedrepresentant ikke er forespurt. På den annen side er det offentlig kjent at Polisario anser selskapenes virksomhet i området for å være ulovlig.

Rådet mener at letevirksomheten bidrar til å opprettholde en uavklart situasjon i området. FN-pakten slår fast at utnyttelse av naturressurser i ikke-selvstyrte områder skal utøves i samspill med den berørte befolkning. Bakgrunnen er nettopp at uenighet om tilgang til naturressurser kan være en driver for konflikter. Så lenge det ikke foreligger en politisk løsning for området og den ene parten advarer mot at letevirksomheten kan føre til en eskalering av konflikten, er det rimelig å legge til grunn at denne virksomheten bidrar til å opprettholde den uavklarte situasjonen i området.

**DUKE ENERGY CORP., DUKE ENERGY CAROLINAS LLC,
DUKE ENERGY PROGRESS LLC OG PROGRESS ENERGY INC.
Avgitt 5. april 2016**

Etikkrådet tilrår utelukkelse av Duke Energy Corp. (Duke) og de heleide datterselskapene Duke Energy Carolinas LLC, Duke Energy Progress LLC og Progress Energy Inc. på grunn av en uakseptabel risiko for at selskapene er ansvarlige for alvorlig miljøskade. I mange år har selskapene blant annet hatt gjentatte miljøfarlige utslipp fra et høyt antall askedeponier ved kullkraftanlegg i North Carolina. Selskapene er etter flere rettsprosesser pålagt å fjerne eller tette deponiene. I sin vurdering legger rådet vekt på at tiltakene som er planlagt, først vil være gjennomført om 10–15 år. Rådet oppfatter også de vedvarende og omfattende bruddene på miljølovgivningen som en betydelig risikofaktor.

Selskapene eier og driver blant annet kullfyrte kraftverk i seks stater i USA. Aske blandet med vann lagres i utette deponier på bakken, og et høyt antall slike askedeponier lekker metaller og andre komponenter til omgivelsene. Til sammen er det lagret over hundre millioner tonn aske bare i North Carolina. Selskapene har vært svært tilbakeholdende med å gjennomføre tiltak og har ennå ikke vedtatt bindende planer for å fjerne alle deponiene. Selskapene er gjentatte ganger bøtelagt for lekkasjer og forurensning.

Etikkrådet legger til grunn at innholdet i askebassengene er farlig for miljø og helse om det ikke sikres. Lekkasjer kan påføre miljøet skade på individ-, arts- og økosystemnivå, og på grunn av tungmetallenes evne til å binde seg i organismer, vil en skade være langvarig.

I 2014 kollapset et rør under et deponi etablert i 1955 ved kraftverket Dan River Steam Station. Store mengder miljøfarlig aske rant ut i Dan River og spredde seg minst 100 km nedover vassdraget. Kollapsen skyldtes manglende vedlikehold og kontroll. Varsler om vedlikeholds- og overvåkningsbehov var oversett over en periode på flere tiår. Selskapene har etter rettslig behandling erkjent skyld.

Duke har innrømmet ulovlig utpumping av store volum askeholdig vann fra et deponi ved det nedlagte kraftverket Cape Fear i North Carolina. Både selskapets eget tilsyn, eksterne konsulenter og myndighetene påpekte over mange år mangler og vedlikeholdsbehov ved deponiet før miljømyndighetene i 2014 avdekket den omfattende ulovlige utpumpingen. Selskapene har erkjent skyld og er for disse og andre beslektede hendelser ilagt bøter og erstatninger på over 100 millioner USD.

Selskapene har erkjent at de over lang tid har hatt utslipp av miljøfarlige komponenter fra askedeponiene til vassdrag, grunn og grunnvann fra et stort antall kraftverk. Noen av disse lekkasjene har berørt drikkevannsressurser. Det foreligger flere søksmål knyttet til lekkasjene, men disse er ennå ikke sluttbehandlet i rettssystemet.

Duke har siden år 2000 bestridt føderale miljømyndigheters påstand om at selskapet har hatt for høye utslipp av svoveldioksid fra flere ombygde kraftverk. Etter at amerikansk høyesterett støttet miljømyndighetenes standpunkt i 2007, inngikk Duke først i 2015 et forlik der selskapet forpliktet seg til å installere nødvendige renseanlegg og å betale til sammen drøyt 5 millioner USD i bøter og tiltak. Dette innebærer at selskapet i alle disse årene har hatt ulovlig høye utslipp av svoveldioksid.

Etikkrådet har vært i kontakt med Duke flere ganger, og selskapet har blant annet kommentert et utkast til tilrådning om utelukkelse av selskapene. Duke informerer om at det har gjort endringer i håndteringen av aske de senere årene, og har gjort omfattende investeringer. I et telefonmøte med Etikkrådet 19. februar 2016 opplyser Duke at det har fjernet fire millioner tonn aske det siste året og planlegger å gjennomføre tilstrekkelig sikring av deponier i North Carolina i løpet av ti-femten år. Selskapet har i et senere brev også understreket at det forplikter seg til å følge de nye føderale reglene for askehåndtering, og at det derfor innen femten år vil avvikle alle deponier som ikke tilfredsstiller myndighetenes krav, også i andre stater.

Etikkrådet oppfatter det slik at tiltakene som nå er planlagt, i stor grad sammenfaller med rettens krav til selskapet. Dersom tiltakene ikke gjennomføres, vil askedeponiene bryte eller stå i fare for å bryte offentlige reguleringer.

Myndighetenes oppfølging og selskapets planlagte tiltak bidrar til å redusere risikoen for alvorlig miljøskade. Etikkrådet anser likevel at risikoen fortsatt er uakseptabel. Rådet legger vekt på at Dukes selskaper over lang tid ikke har respondert adekvat på flere av de miljøutfordringer deres aktiviteter representerer. Drikkevann er forurensset eller truet av forurensning på mange lokaliteter. En stor dam har kollapset, med store utslipp til følge. Vassdrag er forurensset. Selskapene har unnlatt å følge nasjonale lover og har erkjent en rekke brudd på miljøregelverket. Omfattende og vedvarende brudd på miljølovgivningen utgjør en betydelig risikofaktor.

Tiltakene som selskapene nå gjennomfører, vil ikke fjerne de omhandlede miljøproblemene før om 10–15 år. I tillegg kommer risikoen for at andre askebassenger ikke er tilstrekkelig sikret mot akuttutslipp.

Etter en samlet vurdering konkluderer Etikkrådet at de fire selskapenes omfattende mangel på tiltak for å avbøte betydelig miljørisiko knyttet til mange av selskapenes anlegg innebærer en uakseptabel risiko for alvorlig miljøskade, og at selskapene derfor bør utelukkes fra SPU.

SINGAPORE TECHNOLOGIES ENGINEERING LTD.
Avgitt 21. desember 2015

Etikkrådet tilrår å oppheve utelukkelsen av selskapet Singapore Technologies Engineering Ltd. fra Statens pensjonsfond utland. Selskapet har siden 2002 vært utelukket på grunnlag av produksjon av antipersonell landminer. Denne virksomheten har nå opphørt, og det er ikke lenger grunnlag for å utelukke selskapet.

RAYTHEON CO.
Avgitt 22. august 2016

Etikkrådet tilrår å oppheve utelukkelsen av selskapet Raytheon Co. fra Statens pensjonsfond utland. Selskapet har siden 2005 vært utelukket på grunnlag av produksjon av klasevåpen. Denne virksomheten har nå opphørt, og det er ikke lenger grunnlag for å utelukke selskapet.

Til Norges Bank

Oslo, 16. desember 2016

Etikkrådets årlige rapport til Norges Bank om observasjonen av PT Astra International Tbk.

På grunnlag av Etikkrådets tilrådning av 23. juni 2015 besluttet Norges Bank den 13. oktober 2015 å sette PT Astra International Tbk. (Astra) til observasjon på grunn av risikoen for at selskapet gjennom datterselskapet PT Astra Agro Lestari Tbk. (AAL) er ansvarlig for alvorlig miljøskade. Rådet skal observere Astra i en periode på fire år og skal vurdere gjennomføringen av selskapets strategi for bærekraftig plantasjedrift. Det vesentlige spørsmålet er om de tiltakene som selskapet gjennomfører, er tilstrekkelige til å ivareta biologisk mangfold og viktige økologiske verdier i selskapets konsesjonsområder. Hvis det viser seg at selskapets tiltak ikke er tilstrekkelige, vil Etikkrådet vurdere om det er grunnlag for å utelukke selskapet fra SPU også innenfor observasjonsperioden.

Rådet skal rapportere årlig til Norges Bank om status for observasjonen, og dette er den første rapporten.

Bakgrunn

Den 11. juni 2015 kunngjorde AAL at selskapet ville stanse all hogst og konvertering av land under arbeidet med en ny bærekraftstrategi, og sa at det også i fremtiden ville unngå avskoging. Moratoriet indikerte en positiv endring i hvordan Astra fremover vil utvikle sine plantasjer. Frem til kunngjøringen av moratoriet hadde selskapet etter rådets oppfatning gjort lite for å avbøte miljøskader knyttet til konvertering av skog til plantasjer.

Utviklingen siden tilrådningsen ble avgitt i juni 2015

I september 2015 offentliggjorde AAL sin bærekraftstrategi. Strategien gjelder all nåværende og fremtidig virksomhet, alle datterselskaper samt selskapets underleverandører. Bærekraftstrategien fastslår tre prinsipper:

- Ingen avskoging
- Ingen konvertering av torvmyr
- Respekt for menneskerettigheter¹

Rådets vurdering gjelder de to første punktene.

AALs prinsipp om «ingen avskoging» inneholder forpliktelser om ikke å anlegge plantasjer på områder med høyt karboninnhold, såkalte *High Carbon Stock (HCS) forests*, eller på områder med viktige verneverdier (*High Conservation Value Areas*). I tillegg forplikter selskapet seg til ikke å bruke brenning i anlegg av plantasjer (*Zero Burn policy*).

I juli 2016 skrev rådet til Astra for å be om konkret informasjon om hvordan disse prinsippene ville bli gjennomført i praksis, og status og fremdrift for arbeidet. Selskapet har også fått anledning til å gi merknader til et utkast til dette brevet.

Astra og AAL har meddelt rådet at det har engasjert et "*Consortium of Resource Experts (CORE)*" for å gi teknisk bistand i implementeringen og rapporteringen av bærekraftstrategien, og blant annet bidra i utviklingen av en handlingsplan. CORE består av to internasjonalt anerkjente konsultantselskaper og en NGO med erfaring fra arbeid med bærekraftig plantasjedrift i Indonesia.² Ifølge Astra skal denne handlingsplanen "*serve as a roadmap for AAL's activities the following several years to ensure effective adoption of the Policy throughout our supply chains.*" I sitt brev til rådet skriver Astra at handlingsplanen vil bli offentliggjort i løpet av første kvartal i 2017, og at AAL vil rapportere offentlig om fremdriften i implementeringen minst hvert kvartal.

¹ <http://www.astra-agro.co.id/images/stories/Article/Sustainability%20Policy%2019%20Sep%202015.pdf>

² Astras brev til Etikkrådet 12. august 2016 og AALs brev til Etikkrådet 30. november 2016.

I en slik rapportering fra november 2016 skriver AAL på sine nettsider at CORE er i gang med å gjennomføre en foreløpig vurdering av AALs fremdrift og med å planlegge en prosess for å utvikle handlingsplanen. *"This process will include intensive periods of field-based assessments and consultation with key stakeholders that will inform the development of a comprehensive and feasible Action Plan."*³

I september 2016 offentliggjorde den frivillige organisasjonen Aidenvironment en vurdering av Astras praksis når det gjelder avskoging, brann og utvikling av torvmyr.⁴ Vurderingen var blant annet basert på analyser av satellittbilder og dekket tidsrommet fra juni 2015 til august 2016. Ifølge rapporten har Astra ikke ryddet nye torvmyrer eller skog for utvikling av plantasjoner i sine konsesjonsområder. Imidlertid ble det i perioden fra juli til oktober 2015 registrert mer enn 650 brannpunkter innenfor Astras konsesjonsområder som førte til at flere kvadratkilometer med skog og oljepalmeplantasjoner brant ned.

I sitt brev til rådet kommenterer AAL dette og skriver at ingen av disse brannene var påsatt av AAL eller i forbindelse med anlegg av plantasjoner, og at brannene skyldtes gnister fra områder rundt plantasjene. Alle brannene er rapportert til myndighetene i Indonesia. Siden oktober 2015 har AAL gjennomført ytterligere forbedringer for å hindre brann og prosedyrer for å begrense skader i samsvar med myndighetskrav. Selskapet beskriver ikke nærmere hva dette innebærer.

Rådets vurdering

Rådet har merket seg at Astra til august 2016 ikke ser ut til å ha åpnet opp nye områder med torvmyr eller skog i sine konsesjonsområder, og at moratoriet som selskapet annonserte i juni 2015, dermed synes å være effektivt.

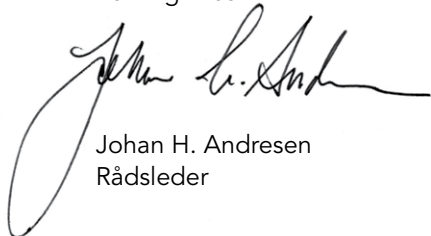
Rådet finner det positivt at AAL har søkt teknisk ekspertise i arbeidet med implementeringen av bærekraftstrategien, og at selskapet vil utvikle en handlingsplan for dette arbeidet.

Rådet mener likevel at Astra ikke gir tilstrekkelig informasjon til at rådet kan vurdere selskapets fremdrift i implementeringen av bærekraftstrategien. Dette gjelder for eksempel selskapets *"zero burning policy"* hvor det store antall brannpunkter i konsesjonsområdene kan tyde på at selskapet, i hvert fall fram til oktober 2015, ikke hadde gjort nok til å forhindre brann i AALs konsesjonsområder. Selv om selskapet skriver at forbedringer er gjort, gir AAL lite substansiell informasjon om hvilke tiltak som faktisk er gjennomført.

Når AAL igjen åpner nye områder for plantasjedrift, vil det være nødvendig at selskapet gir konkret informasjon om hvordan skog, biologisk mangfold og viktige verneverdier skal ivaretas i konsesjonsområdene. Det innebærer både informasjon om hvordan verneverdier er identifisert, og hvordan de skal forvaltes og overvåkes.

Rådet vil fortsette observasjonen av Astras gjennomføring av strategien for en bærekraftig plantasjedrift.

Vennlig hilsen

Johan H. Andresen
Rådsleder

3 <http://www.astra-agro.co.id/index.php/en/media-center-section/49-news-a-updates/1277-astra-agro-lestari-moving-forward-to-develop-plan-to-implement-sustainability-policy>

4 Aidenvironment 2016: An update on Astro Agro Lestari. One year after its new sustainability policy. Commissioned by Rainforest Foundation, Norway, KKI Warsi, Yayasan Merah Putih (YMP) and Mighty, available at <http://d5i6is0eze552.cloudfront.net/documents/Publikasjoner/Andre-rapporter/Update-on-Astra-Agro-Lestaris-sustainability-policy-implementation-ID-31605.pdf?m-time=20160927135648>.

Retningslinjer for observasjon og utelukkelse fra Statens pensjonsfond utland

Retningslinjer for observasjon og utelukkelse fra Statens pensjonsfond utland

Fastsatt av Finansdepartementet 18. desember 2014 med hjemmel i kgl.res. 19. november 2004 nr. 4997 og lov 21. desember 2005 nr. 123 om Statens pensjonsfond § 2 annet ledd og § 7.

Endret ved vedtak 21. desember 2015 og 1. februar 2016. Rettelser: 3. februar 2016 og 16. desember 2016.

§ 1. Virkeområde

(1) Disse retningslinjene gjelder for Etikkrådet for Statens pensjonsfond utland (Etikkrådet) og Norges Banks (banken) arbeid med observasjon og utelukkelse av selskaper fra Statens pensjonsfond utlands (fondet) portefølje etter kriteriene i § 2 og § 3.

(2) Retningslinjene omfatter investeringene i fondets aksje- og obligasjonsportefølje.

(3) Etikkrådet gir råd til banken om observasjon og utelukkelse av selskaper i fondets portefølje etter kriteriene i § 2 og § 3, og om oppheving av beslutning om observasjon og utelukkelse, jf. § 5 femte ledd og § 6 sjette ledd.

(4) Banken treffer beslutninger om observasjon og utelukkelse av selskaper i fondets portefølje etter kriteriene i § 2 og § 3, og om oppheving av beslutning om observasjon og utelukkelse, jf. § 5 femte ledd og § 6 sjette ledd. Banken kan på eget initiativ treffe beslutninger om observasjon og utelukkelse og om oppheving av beslutning om observasjon og utelukkelse, jf. § 2 annet til fjerde ledd.

§ 2. Kriterier for produktbasert observasjon og utelukkelse av selskaper

(1) Fondet skal ikke være investert i selskaper som selv eller gjennom enheter de kontrollerer:

a) produserer våpen som ved normal anvendelse bryter med grunnleggende humanitære prinsipper

b) produserer tobakk

c) selger våpen eller militært materiell til stater som er omfattet av ordningen for statsobligasjonsunntak omtalt i mandatet for forvaltningen av Statens pensjonsfond utland § 3-1 andre ledd bokstav c.

(2) Observasjon eller utelukkelse kan besluttes for gruveselskaper og kraftprodusenter som selv eller konsolidert med enheter de kontrollerer får 30 pst. eller mer av sine inntekter fra termisk kull, eller baserer 30 pst. eller mer av sin virksomhet på termisk kull.

(3) I vurderingen etter annet ledd skal det i tillegg til selskapets nåværende inntekts- eller virksomhetsandel fra termisk kull legges vekt på framover-skuende vurderinger, herunder eventuelle planer som vil redusere inntekts- eller virksomhetsandelen knyttet til termisk kull og/eller øke inntekts- eller virksomhetsandelen knyttet til fornybare energikilder.

(4) Råd og beslutninger om utelukkelse av selskaper basert på annet og tredje ledd skal ikke omfatte et selskaps grønne obligasjoner der disse er anerkjent gjennom inkludering på angitte indekser for slike obligasjoner eller verifisert av anerkjent tredjepart.

§ 3. Kriterier for atferdsbasert observasjon og utelukkelse av selskaper

Observasjon eller utelukkelse kan besluttes for selskaper der det er en uakseptabel risiko for at selskapet medvirker til eller selv er ansvarlig for:

a) grove eller systematiske krenkelser av menneskerettighetene som for eksempel drap, tortur, frihetsberøvelse, tvangsarbeid, de verste former for barnearbeid

b) alvorlige krenkelser av individers rettigheter i krig eller konfliktsituasjoner

c) alvorlig miljøskade

d) handlinger eller unnlatelser som på et aggregert selskapsnivå i uakseptabel grad fører til utslipp av klimagasser

e) grov korrupsjon

f) andre særlig grove brudd på grunnleggende etiske normer.

§ 4. Etikkrådet

(1) Etikkrådet består av fem medlemmer som oppnevnes av departementet etter innstilling fra banken. Departementet utpeker også leder og nestleder etter innstilling fra banken. Bankens innstilling skal være oversendt departementet to måneder før utløpet av oppnevningsperioden.

(2) Sammensetningen av medlemmene må sikre at Etikkrådet vil besitte den kompetansen som er nødvendig for at det skal kunne utføre sitt oppdrag, definert gjennom disse retningslinjene.

(3) Oppnevningen av medlemmene gjelder for fire år. Ved første gangs oppnevning kan departementet fastsette overgangsbestemmelser.

(4) Rådsmedlemmenes godtgjørelse samt rådets budsjett fastsettes av departementet.

(5) Etikkrådet har et eget sekretariat, som er administrativt underlagt departementet. Etikkrådet skal påse at sekretariatet har hensiktsmessige prosesser og rutiner.

(6) Etikkrådet skal årlig utarbeide en virksomhetsplan som skal forelegges departementet. Virksomhetsplanen skal gjøre rede for Etikkrådets prioriteringer i sitt arbeid, jf. § 5.

(7) Etikkrådet skal avgi årlig rapport om sin virksomhet til departementet. Rapporten skal avgis senest tre måneder etter årets utløp.

(8) Etikkrådet skal regelmessig evaluere sitt arbeid.

§ 5. Etikkrådets arbeid med råd om observasjon og utelukkelse

(1) Etikkrådet skal løpende overvåke fondets portefølje, jf. § 1 andre ledd, med sikte på å avdekke om selskaper medvirker til eller selv er ansvarlig for produksjon eller atferd som nevnt i § 2 og § 3.

(2) Etikkrådet tar opp saker på eget initiativ eller etter anmodning fra banken. Etikkrådet skal utarbeide og offentliggjøre prinsipper for hvilke selskaper som velges ut for nærmere undersøkelse. Banken kan utarbeide nærmere forventninger til disse prinsippene.

(3) Etikkrådet innhenter nødvendig informasjon på fritt grunnlag og sørger for at saken er godt opplyst før råd om observasjon, utelukkelse eller oppheving av slike beslutninger gis.

(4) Et selskap som vurderes for observasjon eller utelukkelse, skal gis mulighet til å framlegge informasjon og synspunkter for Etikkrådet tidlig i prosessen. Det må i denne sammenheng klargjøres overfor selskapet hvilke forhold som kan danne grunnlag for observasjon eller utelukkelse.

Vurderer Etikkrådet å gi råd om observasjon eller utelukkelse, skal utkast til råd forelegges selskapet for uttalelse, jf. § 7.

(5) Etikkrådet skal jevnlig vurdere om grunnlaget for observasjon eller utelukkelse fortsatt er til stede. Etikkrådet kan på bakgrunn av ny informasjon anbefale banken at observasjon eller utelukkelse oppheves.

(6) Etikkrådet skal begrunne sine råd til banken, jf. § 2 og § 3. Banken kan utarbeide nærmere forventninger til utformingen av slike råd.

(7) Rutiner for Etikkrådets behandling av saker som gjelder spørsmål om en beslutning om observasjon og utelukkelse skal oppheves, skal være offentlig tilgjengelig. Selskap som er utelukket skal informeres særskilt om rutinene.

§ 6. Norges Bank

(1) Banken treffer etter råd fra Etikkrådet beslutninger om observasjon og utelukkelse etter kriteriene i § 2 og § 3 og om oppheving av slike beslutninger. Banken kan på eget initiativ treffe beslutninger om observasjon og utelukkelse i henhold til § 2 annet til fjerde ledd og om oppheving av slike beslutninger.

(2) I vurderingen av om et selskap skal utelukkes etter § 3, kan banken bl.a. legge vekt på sannsynligheten for framtidige normbrudd, normbruddets alvor og omfang, samt forbindelsen mellom normbruddet og selskapet fondet er investert i. Banken kan videre vurdere bredden i selskapets virksomhet og styring, herunder om selskapet gjør det som med rimelighet kan forventes for å redusere risikoen for framtidige normbrudd innenfor en rimelig tidshorisont. Relevante momenter i disse vurderingene kan være selskapets retningslinjer for og arbeid med ivaretagelse av god selskapsstyring, miljø og samfunnsmessige forhold og om selskapet bidrar i positiv retning overfor dem som rammes eller tidligere har blitt rammet av selskapets atferd.

(3) Før observasjon og utelukkelse etter § 6 første ledd besluttes, skal banken vurdere om andre virkemidler, herunder eierskapsutøvelse, kan være bedre egnet til å redusere risikoen for fortsatt normbrudd eller av andre årsaker kan være mer hensiktsmessige. Banken skal se de ulike virkemidlene den har til rådighet i sammenheng og benytte dem på en helhetlig måte.

(4) Observasjon kan besluttes der det er tvil om vilkårene for utelukkelse er oppfylt, om utviklingen framover i tid eller der det av andre årsaker finnes hensiktsmessig.

(5) Banken skal sørge for at saken er tilstrekkelig opplyst før beslutning om observasjon og utelukkelse, eller oppheving av slike beslutninger treffes.

(6) Banken skal jevnlig vurdere om grunnlaget for observasjon eller utelukkelse fortsatt er til stede.

§ 7. Informasjonsutveksling og koordinering mellom banken og Etikkrådet

(1) For å bidra til en mest mulig sammenhengende kjede av virkemidler i arbeidet med en ansvarlig forvaltningsvirksomhet, skal det jevnlig avholdes møter mellom banken og Etikkrådet for å utveksle informasjon og koordinere arbeidet.

(2) Kommunikasjonen med selskapene skal være koordinert og med mål om å oppfattes som entydig. Banken utøver fondets eierrettigheter. Banken skal søke å integrere Etikkrådets kommunikasjon med selskapene i den øvrige selskapsoppfølgingen. Banken skal gis innsyn i Etikkrådets kommunikasjon med selskapene og kan delta i møter Etikkrådet har med selskapene.

(3) Etikkrådet kan be banken om opplysninger om forhold vedrørende enkeltsselskaper, herunder hvordan konkrete selskaper er håndtert i eierskapsutøvelsen. Banken kan be Etikkrådet om å stille sine vurderinger av enkeltsselskaper til disposisjon.

(4) Banken og Etikkrådet skal ha nærmere rutiner for informasjonsutveksling og koordinering for å tydeliggjøre ansvarslinjer og å bidra til god kommunikasjon og integrering av arbeidet mellom banken og Etikkrådet.

§ 8. Offentliggjøring

(1) Banken skal offentliggjøre sine beslutninger etter disse retningslinjene. Offentliggjøringen skal skje i samsvar med mandatet for forvaltningen av Statens pensjonsfond utland § 6-2 fjerde ledd. Når banken offentliggjør sine beslutninger, skal Etikkrådet offentliggjøre sine råd. Når banken på eget initiativ treffer beslutninger i henhold til § 6 første ledd annet punktum skal offentliggjøringen omfatte beslutningsgrunnlaget.

(2) Banken skal føre en offentlig liste over selskaper som er utelukket fra fondet eller satt til observasjon etter disse retningslinjene.

§ 9. Møter med Finansdepartementet

(1) Det skal avholdes møter mellom departementet, banken og Etikkrådet minst én gang i året. Informasjonen som utveksles på møtene skal inngå som del av grunnlaget for rapporteringen om arbeidet med en ansvarlig forvaltningsvirksomhet i den årlige meldingen til Stortinget om forvaltningen av Statens pensjonsfond.

(2) Det skal avholdes møter mellom departementet og Etikkrådet minst én gang i året. På møtene skal følgende behandles:

- a) virksomheten det siste året
- b) andre saker departementet og Etikkrådet har meldt opp for behandling.

§ 10. Adgang til å gjøre endringer

Departementet kan gi tillegg til eller gjøre endringer i disse retningslinjene.

§ 11. Ikrafttredelse

§ 4 første til tredje ledd trer i kraft straks. Øvrige bestemmelser i retningslinjene trer i kraft 1. januar 2015. Fra samme tidspunkt oppheves retningslinjer for observasjon og utelukkelse fra Statens pensjonsfond utlands investeringsunivers fastsatt 1. mars 2010.

§ 12. Overgangsbestemmelse

(1) Råd fra Etikkrådet som ikke er ferdigbehandlet i departementet innen 1. januar 2015 skal:

- a) sendes tilbake til Etikkrådet for vurdering av videre håndtering i henhold til retningslinjene i de sakene som gjelder selskaper i fondets portefølje
- b) tas til etterretning av departementet i de sakene som gjelder selskaper som ikke er i fondets portefølje. Slike råd skal offentliggjøres.

(2) Banken kan treffe beslutninger om utelukkelse også av eventuelle verdipapirer som ikke er i investeringsporteføljen 1. februar 2016 og som faller inn under § 2 annet til fjerde ledd. Beslutninger og beslutningsgrunnlag skal i slike saker offentliggjøres i overensstemmelse med § 8.

Etikkrådet for Statens pensjonsfond utland
Postboks 8008 Dep, 0030 Oslo Norge

etikkradet.no